

PERSPECTIEF OP WERK

PERSPECTIEF OP WERK

*Onderzoek naar het arbeidsperspectief in relatie tot de uitstroombestemming
van leerlingen uit het praktijkonderwijs*

12 juni 2015

Drs. Selle L. van der Woude

SELLE
VAN • DER
WOUDE

www.sellevanderwoude.nl

Onder meer op basis van data van het CBS, zoals aangeleverd door het Kohnstamm Instituut



Centraal Bureau voor de Statistiek



© 2015 S.L. van der Woude, Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van S.L. van der Woude te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

1	Inleiding	7
2	Opzet	9
	2.1 Doelstelling	9
	2.2 Vraagstelling	9
	2.3 Onderzoekspopulatie	10
	2.4 Bestemmingen	11
	2.5 Meetmomenten	11
	2.6 Dataverzamelingmethoden	12
	2.6.1 Literatuurstudie	12
	2.6.2 Kwantitatief onderzoek	12
	2.6.3 Kwalitatief onderzoek	13
3	Resultaten	16
	3.1 Literatuurstudie	16
	3.2 Kwantitatief onderzoek	19
	3.2.1 Uitstroombestemmingen	19
	3.2.2 Werkers	22
	3.2.3 Mbo'ers	24
	3.2.4 Uitkering	29
	3.3 Kwalitatief onderzoek	30
	3.3.1 Loopbanen	30
	3.3.2 Verklaringsmodel	32
4	Conclusies & Beschouwing	38
	4.1 Conclusies	38
	4.2 Beschouwing	44
	Bijlagen	
I	Literatuurverantwoording	47
II	CBS Microdatabestanden	48

Praktijkonderwijs biedt voortgezet onderwijs aan jeugdigen die vanwege hun veelal beperkte cognitieve capaciteiten het beste leren in de praktijk.¹ Met de juiste begeleiding is het merendeel van deze jongeren prima in staat om in een reguliere werkomgeving te leren en te werken. Het betreft dan eenvoudige beroepen zoals vakkenvuller of magazijnmedewerker. Ook zijn ze vaak goed in staat om hogeropgeleide krachten, bijvoorbeeld in de zorg of in de techniek, te ondersteunen. Veel van deze jongeren komen juist in een werkomgeving tot hun recht, omdat die hun de structuur biedt die ze vaak zo nodig hebben [7].

Het praktijkonderwijs stelt zichzelf dan ook tot doel om haar leerlingen zoveel als mogelijk naar regulier werk te begeleiden. Daarbij is de inzet van scholen niet alleen gericht op het vinden van werk, maar ook op het behoud ervan. Werkbehoud is van groot belang om zo zelfstandig mogelijk te kunnen functioneren in onze samenleving.

Arbeidsdeelname kan langs verschillende routes bereikt worden. Een deel van de leerlingen gaat direct vanuit school aan het werk, veelal op het oude stageadres. Werk vinden kan echter lastig blijken; daarom wordt soms een beroep gedaan op een re-integratiebedrijf. Leerlingen stromen dan uit in een arbeidstoeleidingstraject. Ook zijn er leerlingen die werken en leren combineren in een mbo bbl traject. Een deel van de leerlingen gaat niet al direct aan het werk en volgt eerst een mbo bol opleiding.

Het aantal praktijkonderwijs leerlingen in Nederland dat uitstroomt naar het mbo is aanzienlijk, circa vier op de tien [2,6]. Dat is opmerkelijk, aangezien praktijkonderwijs als eindonderwijs beschouwd wordt. Een deel van de leerlingen uit het praktijkonderwijs heeft zeker baat bij deze stap. Maar of dat voor al deze jongeren geldt? Over de zin of onzin van de uitstroom naar het mbo, en dan in het bijzonder de uitstroom naar bol-opleidingen, wordt al jaren gediscussieerd. Voorstanders wijzen erop dat de werkloosheid onder jongeren zonder startkwalificatie² tweemaal zo hoog is als onder jongeren die wel over een startkwalificatie beschikken (15 respectievelijk 7 procent).³ Een meer affectieve reactie van voorstanders is dat ook deze leerlingen het recht hebben om een mbo-opleiding te volgen. Anderen maken zich nadrukkelijk zorgen over het toekomstperspectief van deze leerlingen. Zij vrezen uitval op het mbo, bijvoorbeeld vanwege de grootschaligheid van veel mbo-instellingen. Maar ook ten aanzien van de praktijkonderwijs leerlingen die wel een mbo-diploma halen vragen zij zich af of dit diploma hun kansen op werk wezenlijk vergroot. Ook omdat deze leerlingen vanuit het mbo niet of nauwelijks naar werk begeleid worden. Daarbij komt dat een deel van de leerlingen flinke tijd op het mbo vertoeft, en dus ook flink ouder en daarmee mogelijk minder kansrijk is wanneer zij de arbeidsmarkt betreden. Zorgen gaan in het bijzonder uit naar de praktijkonderwijs leerlingen die een bol-opleiding volgen. Zij kunnen, in tegenstelling tot de leerlingen die een bbl-opleiding volgen, niet terug vallen op werk.

Zijn deze zorgen terecht, of niet? Zijn de praktijkonderwijs leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen minder of toch juist meer succesvol dan de leerlingen die direct na het verlaten van het praktijkonderwijs aan het werk gegaan zijn? We weten het niet, cijfers ontbreken. Het is onbekend hoe het de praktijkonderwijs leerlingen die een mbo-opleiding gaan volgen op termijn vergaat: vinden zij werk en blijven ze aan het werk? Maar ook wat betreft de leerlingen die wel

¹ Het IQ van leerlingen in het praktijkonderwijs ligt tussen de 55 en 80.

² Een startkwalificatie is een diploma op (minimaal) havo-, vwo- of mbo niveau 2.

³ Het is echter belangrijk te vermelden dat dit jongeren in het algemeen betreft en niet specifiek de groep afkomstig uit het pro.

⁴ Bron: CBS.

direct aan het werk gaan of die uitstromen in een arbeidstoeleidingstraject, heeft de school onvoldoende zicht op hoe het hen op termijn vergaat. Vanuit haar nazorgtaak⁵ hebben scholen voor praktijkonderwijs nog enige tijd zicht op het reilen en zeilen van de meeste jongeren maar die horizon is beperkt. Deze constatering is voor het bestuur van een aantal scholen voor praktijkonderwijs aanleiding geweest nader onderzoek te laten doen naar hoe het de oudleerlingen vergaat na uitstroom en hoe dat zich verhoudt tot hun uitstroombestemming.

Omwille van het mogelijke gevaar van onthulling van privacygevoelige gegevens wordt in deze rapportage niet vermeld welke scholen voor praktijkonderwijs het betreft.

In dit rapport worden de opzet, het verloop en de uitkomsten van het onderzoek besproken. Allereerst in hoofdstuk 2 de opzet en het verloop van het onderzoek. Aan de orde komen de doelstelling, vraagstelling, onderzoekspopulatie, de definities van de bestemmingen, de meetmomenten en de dataverzamelmethode. In het derde hoofdstuk presenteren we de uitkomsten. In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 4, trekken we conclusies. We sluiten af met een beschouwing van de uitkomsten.

⁵ Scholen voor praktijkonderwijs hebben een wettelijke nazorgplicht van één jaar. Het betreft een administratieve nazorgplicht die niet nader omschreven is.

2 OPZET

In dit hoofdstuk bespreken we de opzet en het verloop van het onderzoek. We staan eerst stil bij het doel van het onderzoek. In de tweede paragraaf komt de vraagstelling van het onderzoek aan de orde. Vervolgens lichten we in de derde paragraaf de onderzoekspopulatie toe. In de vierde paragraaf definiëren we de bestemmingen waar het in dit onderzoek om draait, zoals 'werk' en 'mbo bbl'. In de vijfde paragraaf lichten we de meetmomenten toe: op welke momenten na het verlaten van het praktijkonderwijs hebben we de situatie van de oud-leerlingen bepaald? In de laatste paragraaf bespreken we de methoden die we gehanteerd hebben bij het verzamelen van de data: de literatuurstudie, het kwantitatieve en het kwalitatieve onderzoek. Ook bespreken we het verloop van deze onderzoeken.

2.1 DOELSTELLING

Inzet van dit onderzoek is het verkrijgen van objectieve en onafhankelijke informatie over de **arbeidsdeelname** van de oud-leerlingen in relatie tot de **uitstroombestemming**.

Met deze informatie wil opdrachtgever meer inzicht verkrijgen in de vraag welke weg deze jongeren (over het algemeen) de grootste kans op betaald werk bij een reguliere werkgever biedt. Op grond van deze kennis zullen de betrokken scholen voor praktijkonderwijs nog beter in staat zijn om leerlingen en hun ouders goed te adviseren en te ondersteunen op de weg naar werk. En kunnen de scholen zo nog succesvoller zijn in het realiseren van hun missie: de jongeren begeleiden naar werk om zo een bestaan op te kunnen bouwen en te onderhouden. De activiteiten van de school dienen in het teken te staan van het arbeidsperspectief van de leerlingen.

2.2 VRAAGSTELLING

Hoe succesvol zijn de leerlingen in hun eerste jaren op de arbeidsmarkt in relatie tot hun uitstroombestemming?

Als horizon hanteren we de eerste drie jaren na het verlaten van school (pro of mbo).

Deze centrale vraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. *Wat zijn de uitstroombestemmingen van de leerlingen? Hoeveel leerlingen stromen er direct uit naar*
 - a. *Werk;*
 - b. *Werktraject;*
 - c. *Mbo bbl;*
 - d. *Mbo bol.*
2. *Waarom zijn leerlingen direct aan het werk gegaan? Waarom zijn leerlingen een mbo-opleiding gaan volgen?*

3. *Hoe succesvol zijn de leerlingen op het mbo?*
 - a. *Van alle leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen, hoeveel procent behaalt een diploma?*
 - b. *Wat is het hoogst behaalde diploma van deze leerlingen? Hebben ze een startkwalificatie behaald?*
 - c. *Hoelang doen de leerlingen over hun mbo-opleiding?*
4. *Hoe succesvol zijn de leerlingen op de arbeidsmarkt in de eerste drie jaren na het verlaten van het pro of mbo?*
 - a. *Hoeveel procent van de leerlingen die direct uit het pro naar werk uitstroomden, en dit niet combineerden met een mbo opleiding, heeft in de eerste drie jaren na het verlaten van het pro betaald werk? En hoeveel van hen hebben een grote baan?*
 - b. *Hoeveel procent van de leerlingen die in een arbeidstoeleidingstraject uitstroomden, heeft in de eerste drie jaren na het verlaten van het pro betaald werk? En hoeveel van hen hebben een grote baan?*
 - c. *Hoeveel procent van de leerlingen die vanuit het pro een mbo bol-opleiding zijn gaan volgen, heeft in de eerste drie jaren na het verlaten van het mbo betaald werk?⁶ En hoeveel van hen hebben een grote baan?*
 - d. *Hoeveel procent van de leerlingen die vanuit het pro een mbo bbl-opleiding zijn gaan volgen, heeft in de eerste drie jaren na het verlaten van het mbo betaald werk? En hoeveel van hen hebben een grote baan?*
5. *Heeft in de visie van de oud-leerlingen deze route bijgedragen of juist niet aan het vinden en behouden van werk?*

2.3 ONDERZOEKSPOPULATIE

De onderzoekspopulatie bestaat uit een groep van 820 niet meer leerplichtige leerlingen die in de schooljaren 2005-2006 tot en met 2012-2013 deze scholen voor praktijkonderwijs verlaten hebben. Het moge duidelijk zijn dat de oudste uitstroomcohorten ‘meer’ bijdragen aan het onderzoek dan de recente uitstroomcohorten. Immers, bij de oudste uitstroomcohorten zullen meer oud-leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen inmiddels de arbeidsmarkt betreden hebben. Bij meer recente uitstroomcohorten zal een behoorlijk deel van de leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen nog in opleiding zijn of pas net de arbeidsmarkt betreden hebben.

⁶ Ten aanzien van de mbo'ers die een diploma behaald hebben, hebben we ervoor gekozen te kijken naar de bestemming in het eerste en het derde jaar *na het behalen van het laatste diploma*, in plaats van – zoals de oorspronkelijke opzet was – *na uitstroom uit het mbo*. We hebben hier op advies van Kohnstamm voor gekozen om informatie over de eerste schreden op de arbeidsmarkt niet verloren te laten gaan. Veel mbo'ers combineren hun opleiding immers met werk. De mbo'ers die betaald krijgen voor hun werk naast de opleiding worden nog steeds meegeteld als mbo. Ten aanzien van de leerlingen die geen diploma behaald hebben, is wel gekeken naar de mate van betaald werk in het eerste en derde jaar na het laatste jaar van onderwijs. Om het verhaal niet al te technisch te maken, spreken we ten aanzien van alle mbo'ers in het vervolg over leerlingen die het mbo verlaten hebben, en hun bestemming op één jaar en drie jaar na het verlaten van het mbo.

2.4 BESTEMMINGEN

Ten aanzien van deze onderzoekspopulatie hebben we bepaald wat in de jaren na het verlaten van de pro-school hun situatie (bestemming) was.. Zo kan het zijn dat de oud-leerlingen aan het werk zijn of bijvoorbeeld een mbo bol opleiding volgen. Wat we precies onder werk, een bol opleiding en de andere bestemmingen verstaan beschrijven we hieronder.

WERK - Het betreft een betaalde baan; de oud-leerlingen ontvangen een volledig loon dan wel een gedeeltelijk loon aangevuld met een uitkering. Het werk wordt niet gecombineerd met een mbo bbl opleiding. Waarbij nog onderscheid gemaakt wordt naar:

KLEINE BAAN – Een betaalde baan van < 20 uur per week.⁷

GROTE BAAN – Een betaalde baan van ≥ 20 uur per week.

WERKTRAJECT – Deze oud-leerlingen volgen geen opleiding en zijn op zoek naar werk. Een re-integratiebedrijf helpt deze leerlingen om alsnog betaald werk te vinden. We spreken ook wel van een arbeidstoeleidingstraject.

MBO BBL – In de bbl leerweg werken de studenten veelal vier dagen per week bij een erkend leerbedrijf, en gaan één dag per week naar school. We spreken ook wel van een werken & leren traject. De studenten hebben een arbeidsovereenkomst.

MBO BOL – In de bol leerweg gaan de studenten veelal vier dagen per week naar school, en lopen ze (tenminste) één dag per week stage bij een erkend leerbedrijf. De studenten hebben een stageovereenkomst. De aka-opleiding valt hier ook onder.

Voor het gemak gebruiken we in het vervolg de term *werkers* als we het hebben over de groep oud-leerlingen met uitstroombestemming werk of werktraject, *bol'ers* als we het hebben over de groep oud-leerlingen met uitstroombestemming mbo bol en *bbl'ers* als we het hebben over de groep oud-leerlingen met uitstroombestemming mbo bbl. Dito, *mbo'ers*, wanneer het onderscheid bol/bbl er niet toe doet.

2.5 MEETMOMENTEN

We hebben op een aantal momenten (posities) de bestemmingen van de oud-leerlingen bepaald. We onderscheiden positie 1 (P1), positie 2 (P2) en positie 3 (P3). De eerste positie is de situatie van een leerling in het eerste jaar na het verlaten van school (pro of mbo). De tweede positie is de situatie een jaar later, in het tweede jaar na uitstroom. En de derde positie is de situatie weer een jaar later, in het derde jaar na uitstroom. Ten aanzien van de werkers, is de eerste positie dus de situatie in het eerste jaar na het verlaten van het praktijkonderwijs. Ten aanzien van de mbo'ers is de eerste positie dus de situatie in het eerste jaar na het verlaten van het mbo.

In het kwantitatieve onderzoek is om te bepalen of de leerling wel of niet aan het werk is telkens uitgegaan van de situatie in de maanden oktober-november-december. Voor een leerling die in juni 2009 het praktijkonderwijs verlaten heeft, wordt inzake zijn eerste positie gekeken naar de situatie in de maanden oktober-november-december 2009. Voor positie 2 naar de situatie in de maanden oktober-november-december 2010 en voor positie 3 de situatie in de maanden

⁷ Het CBS hanteert als categorieën: 0 – 12 – 20 – 25 – 30 – 35 uren. Vanwege onthullingsgevaar hebben we een en ander ingedikt tot twee categorieën: < 20 uur en ≥ 20 uur.

oktober-november-december 2011. Voor de onderwijspositie van oud-leerlingen geldt de gebruikelijke datum van 1 oktober.

Het kwantitatieve onderzoek betreft dus in zekere zin een momentopname. In het kwalitatieve onderzoek hebben we gepoogd meer de ontwikkeling (de loopbanen) gedurende die eerste jaren in beeld te brengen. Deze loopbanen zouden er bijvoorbeeld als volgt uit kunnen zien:

- PRO – Baan1 – Baan2;
- PRO – Werktraject – werkloos – Baan1;
- PRO – BOL1 – Baan1.

2.6 DATAVERZAMELINGSMETHODEN

In deze paragraaf bespreken we de methoden die we gehanteerd hebben bij het verzamelen van de data: de literatuurstudie, het kwantitatieve en het kwalitatieve onderzoek. Ook bespreken we het verloop van deze onderzoeken.

2.6.1 LITERATUURSTUDIE

We zijn begonnen met een korte literatuurstudie. Hier kunnen we kort over zijn: er is een beperkt aantal publicaties gevonden (zie de literatuurverantwoording). De belangrijkste bevindingen van deze literatuurstudie worden in paragraaf 3.1 besproken.

2.6.2 KWANTITATIEF ONDERZOEK

Om de bestemmingen van de oud-leerlingen in de eerste drie jaren na het verlaten van het pro en mbo te bepalen hebben we een beroep gedaan op data van het CBS. Verschillende bestanden van het CBS zijn geraadpleegd: onderwijsbestanden⁸, arbeidsmarktbestanden⁹ en uitkeringsbestanden¹⁰ (voor een meer precieze duiding van deze bestanden zie bijlage II). Het Kohnstamm Instituut, dat door het CBS gerechtigd is om CBS data te raadplegen, heeft deze raadpleging uitgevoerd en tabellen met data aangeleverd. Ten aanzien van het verloop van het onderzoek, is het goed het volgende te vermelden:

- Op grond van de CBS-data bleek het niet mogelijk te bepalen of en zo ja hoeveel leerlingen er in een werktraject uitgestroomd zijn. Deze uitstroombestemming hebben we daarom in het vervolg van het onderzoek buiten beschouwing gelaten.
- Ten aanzien van de leerlingen uit het uitstroomcohort 2012/2013 bleek dat bij het CBS op moment van onderzoek alleen bekend was of ze onderwijs volgden en of ze een uitkering kregen; bij het CBS was er nog geen informatie beschikbaar over betaald werk.
- Het CBS hanteert strenge regels met betrekking tot de mogelijkheid dat individuele gegevens van personen in het onderzoek worden onthuld. Omwille van het mogelijke gevaar van onthulling van privacygevoelige gegevens wordt zoals gezegd in deze rapportage niet vermeld welke scholen voor praktijkonderwijs het betreft. Ook hebben we op sommige momenten om onthulling te voorkomen geen uitsplitsing mogen maken naar bijvoorbeeld leerweg of geslacht.

In paragraaf 3.2 bespreken we de uitkomsten van het kwantitatieve onderzoek.

⁸ Onderwijsgegevens verkregen van DUO.

⁹ Inkomensgegevens verkregen van de Belastingdienst.

¹⁰ Uitkeringsgegevens verkregen van UWV.

2.6.3 KWALITATIEF ONDERZOEK

Middels interviews hebben we kleur willen geven aan de cijfers zoals die in het kwantitatieve onderzoek naar voren gekomen zijn: waarom zijn leerlingen direct aan het werk gegaan? Waarom zijn andere leerlingen een mbo-opleiding gaan volgen? Vonden de leerlingen het lastig om hierin te bepalen wat ze zelf wilden? Hoe is het de leerlingen vergaan in de jaren na het verlaten van de school voor praktijkonderwijs? En heeft het direct aan het werk gaan dan wel het volgen van een mbo-opleiding in de visie van de leerlingen bijgedragen of juist niet aan het vinden en behouden van werk? Hoe kijken ze hierop terug?

Als analysekader voor dit kwalitatieve onderzoek hebben we gebruik gemaakt van de theorie van beredeneerd gedrag van Fishbein en Ajzen. In deze theorie, die verderop toegelicht wordt, verklaren Fishbein en Ajzen gedrag (in dit geval de uitstroombestemmingen van de oud-leerlingen) op grond van de attitude, de sociale norm, het geloof in eigen kunnen en feitelijke en ervaren barrières [1]. In de interviews zijn de oud-leerlingen op deze aspecten bevraagd.

Getracht is tot een representatieve steekproef te komen van 60 oud-leerlingen, rekening houdend met geslacht, leeftijd, jaar van uitstroom, uitstroombestemming, pro-school en woonplaats. Dat lukte behoorlijk. Vervolgens is naar al deze oud-leerlingen per post een uitnodiging verstuurd. De scholen (in casu de oud teamcoördinatoren/stagebegeleiders) zijn gevraagd deze oud-leerlingen na te bellen om de uitnodiging kracht bij te zetten. De meesten hebben dat goed opgepakt, een deel niet of niet tijdig. Een aantal van hen gaf aan dat het soms lastig was om met de oud-leerlingen in contact te komen. Een deel van de oud-leerlingen bleek verhuisd en niet meer te traceren te zijn. Een deel van de oud-leerlingen reageerde niet. Ook heeft een behoorlijk aantal oud-leerlingen aangegeven niet deel te willen nemen. Vanwege de hoge non-respons zijn scholen gevraagd extra leerlingen voor te dragen voor de interviews. Bij de analyse van de uitkomsten dienen we ons daarom bewust te zijn van een mogelijk selectie-effect.

Uiteindelijk hebben 24 leerlingen zich aangemeld voor de interviews. Van hen zijn er 7 bij het interview niet op komen dagen. Daarentegen hebben 2 oud-leerlingen zich spontaan gemeld. Dat betekent dat er in totaal 19 oud-leerlingen geïnterviewd zijn, van wie 4 in een individueel interview en 15 in een groepsinterview. In figuur 1 hebben we nog eens schematisch weergegeven hoe we tot deze onderzoeksgroep gekomen zijn alsmede hoe de groep samengesteld is.

Als we kijken naar de kenmerken van de geïnterviewden dan valt het volgende op:

- In beide groepen, de werkers en de mbo'ers, bleken oud-leerlingen te participeren die ook een bbl-opleiding volgden of gevolgd hadden, twee bij de werkers, een bij de mbo'ers.
- Een van de leerlingen is uitgestroomd in een werktraject. Besloten is deze leerling te scharen onder de werkers.
- Onder de werkers die aan de interviews deelnamen was een hoger dan gemiddeld percentage Wajongers (met begeleiding door een jobcoach). Bij hen speelde het dilemma werk of mbo minder. Zij waren er vaak wel van overtuigd dat een mbo diploma meer kans op werk biedt maar hebben die stap zelden serieus overwogen (niet willen en niet kunnen). Deze constatering strookt met het gegeven dat Wajongers veel vaker naar werk of werk en leren uitstromen dan niet Wajongers (63% om 30%) [2].
- Onder de werkers die deelnamen aan de interviews is geen een op dit moment werkloos, terwijl van de totale groep werkers wel degelijk een deel geen werk heeft.
- Inzake de oud-leerlingen die door de scholen zelf aangedragen zijn, lijkt het met name om 'succesverhalen' te gaan. Er lijkt dus inderdaad sprake te zijn van een selectie-effect.

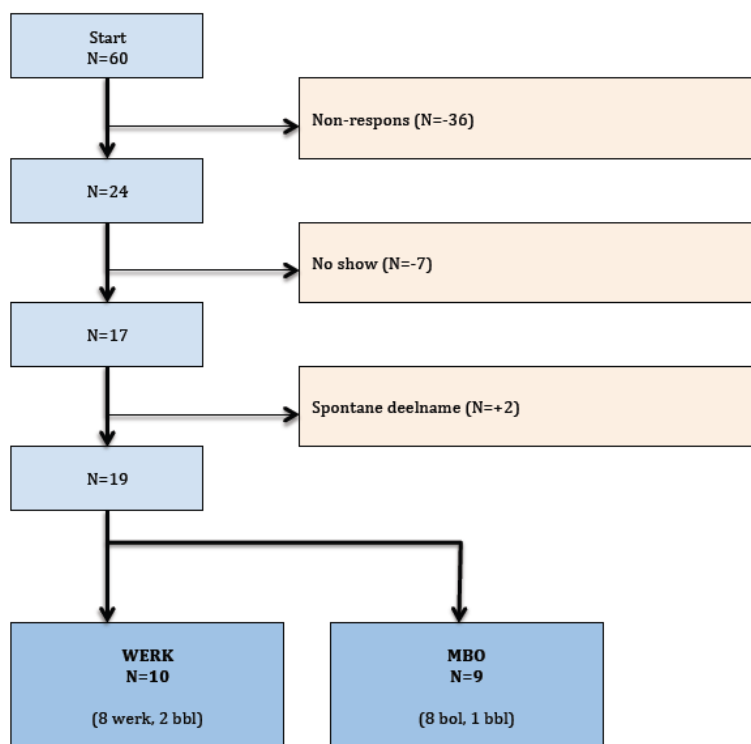


Fig. 1 Totstandkoming en samenstelling onderzoeksgroep interviews

Kijken we naar de onderzoeksvragen, dan lukte het behoorlijk tot goed om in gesprek de loopbanen van deze leerlingen gedurende de eerste twee jaar na uitstroom uit het pro of mbo in kaart te brengen. Een deel van de jongeren vond het wel lastig om een en ander te reconstrueren, met name om de gebeurtenissen op een goede manier in de tijd te plaatsen. Ook lukte het goed om inzicht te krijgen in de attitude, de sociale norm, het geloof in eigen kunnen en feitelijke en ervaren barrières. De vraag of in de visie van de leerlingen de uitstroom naar werk, een werktraject of een mbo-opleiding bijgedragen heeft of juist niet aan het vinden en houden van werk bleek zoals verwacht een lastige. Zo geformuleerd is het een wat onveilige vraag. Immers, de vraag is ook op te vatten als: heb je spijt van je keuze? Daarom is de jongeren ook de volgende vraag voorgelegd: Wat zou je op grond van jouw ervaring de huidige leerlingen adviseren ten aanzien van de keuze direct aan het werk of eerst mbo opleiding? Met deze vraag konden de leerlingen beter uit de voeten.

In de interviews is de oud-leerlingen nog een aantal aanvullende volgende vragen gesteld, zoals welke leerlingen er wel en niet goed aan doen om naar het mbo te gaan. Met deze vraag hoopten we inzicht te krijgen in wat deze jongeren zien als succesvoorwaarden. Tot slot is hen nog de vraag voorgelegd wat de rol van school en de ouders in dit keuzeprocess zou kunnen/moeten zijn en of de oud-leerlingen nog aanbevelingen in dezen voor de school hadden.

In paragraaf 3.3 bespreken we de uitkomsten van het kwalitatieve onderzoek.

ATTITUDE & GEDRAG – THEORY OF PLANNED BEHAVIOR

Een attitude is gericht op een object, persoon, instantie of gebeurtenis (zoals in dit onderzoek het volgen van een mbo-opleiding). Deze attitude, die hetzij positief of negatief is, is gebaseerd op cognitieve overtuigingen (opvattingen) en/of affecties (gevoelens) ten opzichte van het attitudeobject. Attitudes spelen zich af in de hoofden van mensen en kunnen als zodanig niet direct worden waargenomen. Mensen kunnen er echter wel op bevestigd worden. De attitude van een persoon kan direct worden bepaald door een totaaloordeel te vragen, maar men kan ook trachten de opbouw van de attitude te achterhalen door te vragen welke cognitieve overtuigingen en affectieve reacties daarbij voor hen een rol spelen [1].

Attitudes zijn belangrijke determinanten voor gedrag, maar er dient wel rekening gehouden te worden met factoren die invloed hebben op de relatie tussen attitudes en gedrag (moderatoren). In de invloedrijke theorie van beredeneerd gedrag is de relatie tussen attitudes, gedrag en de rol van moderatoren nader uitgewerkt. Volgens deze theorie is gedrag het best te voorspellen door mensen te vragen of zij de intentie hebben dat gedrag te vertonen. Deze intentie kan weer voorspeld worden door een drietal basisdeterminanten:

- De **attitude** ten opzichte van het gedrag.
- De **sociale norm**, dat wil zeggen de sociale druk om het gedrag al dan niet uit te voeren. Twee elementen spelen een belangrijke rol: Ten eerste de indruk die de persoon heeft over wat relevante anderen vinden dat de persoon zelf zou moeten doen. Ten tweede is het van belang of de persoon geneigd is zich iets van die anderen aan te trekken.
- Het **geloof in eigen kunnen**, of 'self efficacy'. Het gaat om de mogelijkheid dan wel onmogelijkheid die iemand ziet om zijn of haar attitudes en intenties in concreet gedrag om te zetten [1].

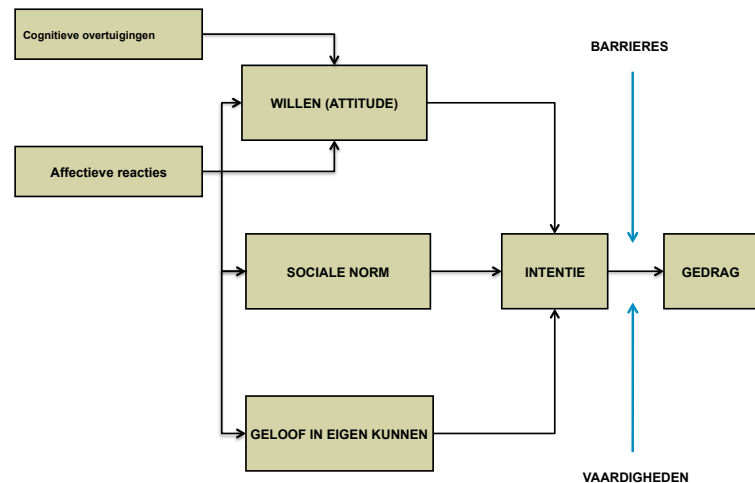


Fig. 2 Theorie van beredeneerd gedrag van Fishbein & Ajzen

In het algemeen kan men stellen dat de intentie toeneemt naarmate de attitude positiever is, de gepercipieerde sociale druk en het geloof in eigen kunnen groter is. De relatie tussen intentie en gedrag wordt daarnaast beïnvloed door barrières en (gebrek aan) vaardigheden [1]. Een voorbeeld van een barrière in het kader van dit onderzoek zou kunnen zijn dat een leerling die een mbo-opleiding wil volgen niet wordt toegelaten door mbo's. Een voorbeeld van een relevante vaardigheid zou kunnen zijn dat leerlingen moeite hebben zich te presenteren richting werkgevers en zodoende niet in staat zijn een bbl-plek te verwerven.

Er kleef ook een aantal beperkingen aan dit model. Iemands intentie blijkt lang niet altijd overeen te komen met het vertoonde gedrag. Mensen hebben vaak nog wel bepaalde intenties maar vervallen gewoontegedrag in oud gedrag en maken niet altijd beredeneerde afwegingen [1]. De invloed van gewoontegedrag lijkt in deze situatie echter beperkt. Het wel of niet volgen van een mbo-opleiding, is geen beslissing die deze jongeren dagelijks nemen. Het is wellicht meer de impulsiviteit die deze jongeren soms zo kenmerkt die de vraag oproept of een model gebaseerd op beredeneerd gedrag een adequaat verklarende model is. In ieder geval is het zaak om in het onderzoek ook goed aandacht te besteden aan de affectieve component van de attitudes van deze jongeren.

3 RESULTATEN

In dit hoofdstuk bespreken we de uitkomsten van het onderzoek. In de eerste paragraaf de uitkomsten van de literatuurstudie, in de tweede paragraaf de bevindingen van het kwantitatieve onderzoek en tenslotte in de laatste paragraaf de bevindingen vanuit de interviews.

3.1 LITERATUURSTUDIE

In deze paragraaf komen de uitkomsten van het literatuuronderzoek aan de orde. Deze bevindingen hebben veelal betrekking op de totale populatie praktijkonderwijs leerlingen in Nederland. Eerst bespreken we wat er bekend is over de uitstroombestemmingen van deze leerlingen. Vervolgens bespreken we ten aanzien van de leerlingen die voor een mbo-opleiding gekozen hebben hoe succesvol zij zijn op het mbo. Daarna komt het succes in werk aan de orde, van zowel de werkers als de mbo'ers.

Uitstroombestemmingen

	2009-2010 (n=5184)	2010-2011 (n=5745)	2011-2012 (n=5876)	2012-2013 (n= 5490)
Arbeid	26%	27%	27%	28%
Arbeid en leren, bbl	14%	11%	11%	9%
Mbo AKA	6%	6%	6%	5%
Mbo bol niveau 1	13%	14%	11%	12%
Mbo niveau 2	11%	13%	15%	15%
Andere school voor praktijkonderwijs	5%	5%	6%	7%
Vmbo basisberoepsgerichte leerweg	2%	2%	2%	2%
VSO-school	3%	3%	4%	4%
Andere opleiding in regio	3%	2%	2%	2%
Onderwijs buiten de regio i.v.m. verhuizing	4%	4%	4%	4%
Dagbesteding	3%	3%	3%	4%
Geen werk of school	8%	8%	6%	7%
Onbekend	3%	2%	2%	1%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Fig. 3 Uitstroombestemmingen praktijkonderwijs leerlingen 2009-2010 t/m 2012-2013 [6]

Bovenstaande tabel (figuur 3), afkomstig uit de Uitstroommonitor Praktijkonderwijs 2012-2013, geeft inzicht in de uitstroombestemmingen van leerlingen van het praktijkonderwijs, op grond van cijfers door de scholen zelf aangeleverd. Van alle pro-leerlingen die jaarlijks uitstromen, stromen de laatste jaren gemiddeld vier op de tien uit naar arbeid [6]. Van hen stroomt een op de tien uit in een werktraject, zij hebben nog geen werk gevonden. In de Uitstroommonitor wordt een lichte groei in de uitstroom in een werktraject geconstateerd. Dit zou te maken kunnen hebben met de ongunstige economische situatie [2]. Verder combineert van alle werkers een op de drie a vier zijn of haar werk met een bbl-opleiding. Het aantal leerlingen in een bbl-traject is de laatste jaren gedaald [6]. Kijken we naar de achtergrondkenmerken van de leerlingen dan valt op dat mannen vaker voor werk of werken en leren kiezen dan vrouwen

(46% om 27%), datzelfde geldt voor autochtonen versus allochtonen (43% om 22%) [1]. Over de motivatie van pro-leerlingen om direct na het pro aan het werk te gaan is in de literatuur weinig meer bekend dan de wens om (eigen) geld te verdienen en het 'klaar zijn' met school. Vier van de vijf leerlingen die uitstromen naar werk gaan werken in een reguliere werkomgeving, op een reguliere arbeidsplaats [2]. Wel maakt bijna de helft van deze leerlingen daarbij gebruik van een subsidieregeling en/of ondersteuning, veelal in het kader van de Wajong [2]. Het merendeel van de pro-leerlingen dat is gaan werken beschikt over een jaar- (50%) of halfjaar-contract (24%) [2].

Een op de drie leerlingen stroomt uit naar een mbo aka/bol opleiding. Wanneer we ook de pro-leerlingen meetellen die een bbl-opleiding zijn gaan volgen, dan gaat het in totaal om ruim 40 procent uitstroom naar het mbo [6]. Ook in het onderzoek 'Pro Loopbanen Vervolg(d)' constateert men dat een groot aantal pro-leerlingen naar het mbo doorstroomt. In dit laatste genoemde onderzoek worden de pro-leerlingen gevolgd die in het schooljaar 2005-2006 met hun praktijkonderwijs-opleiding gestart zijn. Zes jaar na dato volgt 41 procent een mbo-opleiding [3,4].¹¹ Daarbij zijn de jongeren die op het praktijkonderwijs een aka of niveau 1 opleiding volgen nog geeneens meegeteld. Kijken we naar de achtergrondkenmerken van de leerlingen, dan valt op dat vrouwen, allochtonen en niet-Wajongers vaker een mbo bol opleiding gaan volgen dan mannen, autochtonen en Wajongers [2].

Bij de 'keuze' voor het mbo spelen meerdere factoren een rol. Te beginnen bij de jongeren zelf: zij doen dit om erbij te horen. Veel van deze jongeren – in het bijzonder allochtone jongeren – schamen zich voor hun praktijkonderwijs achtergrond. Daarbij leidt praktijkonderwijs niet op tot een diploma terwijl het hebben van een diploma door hen zelf en hun omgeving als heel belangrijk beschouwd wordt.¹² Een diploma brengt hen de erkenning waar zij zo behoefte aan hebben. Tevens leeft de overtuiging dat het behalen van een diploma de grootste kans biedt op maximale arbeidsparticipatie en op wensberoepen zoals in de kinderopvang en autotechniek. Onze maatschappij kenmerkt zich door een heilig geloof in het behalen van een diploma, de overheid voorop. De overheid heeft de afgelopen jaren stevig ingezet op het verhogen van het opleidingsniveau van jongeren middels onder andere de invoering van de kwalificatieplicht.¹³ Sindsdien zijn er tal van beleidsinitiatieven genomen om zoveel mogelijk jongeren naar minimaal een startkwalificatie toe te leiden. Het feit dat jongeren die een mbo-opleiding volgen een beroep op studiefinanciering doen en niet op het gemeentelijke budget, kan voor gemeenten een extra, maar oneigenlijk argument zijn om deze jongeren naar school (terug) te leiden [8].

Succes in mbo

Hoe succesvol zijn de leerlingen met een praktijkonderwijs achtergrond op het mbo? Om het succes van deze leerlingen te bepalen hebben we gekeken naar of ze een diploma behaald hebben, wat hun hoogst behaalde diploma is en of ze daarmee wel of niet een startkwalificatie behaald hebben, en wat uiteindelijk hun opleidingsduur is.

Wel of geen diploma

De meest oud-pro-leerlingen verlaten het mbo met een diploma. Cijfers van de mbo-raad wijzen uit dat van alle oud-pro leerlingen die in 2011 het mbo verlieten bijna 70 procent dat met een diploma deed. Daarmee zouden de oud-pro-leerlingen het zelfs beter doen dan de gemiddelde mbo-leerling (67,6%) [5]. Ook in het onderzoek Loopbanen Vervolgd wordt geconstateerd dat pro-leerlingen 'volhouders' zijn. Een steekproef bij een groot ROC in het westen van het land, wijst uit dat van alle oud-pro-leerlingen die in 2005 aan hun mbo-opleiding begonnen, zes op de tien een diploma behaald heeft.

¹¹ Overigens zien we wel grote regionale verschillen, variërend van 11 procent tot 52 procent.

¹² Wel kunnen pro-leerlingen branchecertificaten behalen, en ook op de pro-school een aka-diploma. Verder zijn er initiatieven om pro-leerlingen wel een diploma uit te reiken na afronding van hun pro-opleiding.

¹³ De kwalificatieplicht houdt in dat jongeren zonder startkwalificatie tot hun achttiende onderwijs moeten volgen. Uitzonderd hiervan zijn pro en vso (uitstroomprofiel arbeid).

Hoogst behaalde diploma

Van alle pro-leerlingen die een mbo-diploma behalen, behaalt het leeuwendeel een niveau 1 of niveau 2 opleiding. De meest betrouwbare cijfers lijken afkomstig uit de hiervoor genoemde steekproef bij een groot ROC in het westen van het land te zijn: van alle pro-leerlingen die in 2005 aan hun mbo-opleiding begonnen, en een diploma behaald heeft, heeft 50 procent dat gedaan op niveau 1, 45 procent op niveau 2 en 5 procent op niveau 3.¹⁴

Startkwalificatie

Dit alles betekent dat van alle pro-leerlingen die naar het mbo uitstromen, circa 7 op de 10 geen startkwalificatie behaalt.

Opleidingsduur

Waar beleidsmatig veelal de focus ligt op het behalen van een diploma, lijkt voor de arbeidsmarktkansen van deze jongeren een ander aspect ook van wezenlijk belang: de opleidingsduur. Immers, hoe langer je over een opleiding doet, hoe ouder (en daarmee onder meer duurder) je bent als je op de arbeidsmarkt komt. Duidelijke cijfers hierover zijn niet te vinden. Wanneer we uitgaan van de richtlijnen en de ervaring uit de praktijk, dan is het beeld als volgt: over niveau 1 opleiding doen de jongeren veelal 1 jaar, maximaal 1,5 jaar. Een niveau 2 opleiding duurt over het algemeen 2 jaar en kan soms verkort 1,5 jaar duren. Een opleiding op niveau 3 duurt 3 jaar, soms verkort 2,5. Het doorlopen van niveau 1 t/m 3 kan zo zes jaar duren, en dan doe je het nog goed.

Succes in werk

Hoe succesvol zijn de praktijkonderwijs leerlingen in werk? Om het succes op de arbeidsmarkt te bepalen, kijken we in dit onderzoek naar of de leerlingen betaald werk hebben, en of ze een grote of kleine baan hebben. Volgens eigen cijfers van pro-scholen in Nederland, is van de leerlingen die in 2009-2010 uitstroonden, op twee jaar na uitstroom bijna de helft (48%) aan het werk (incl. werken en leren). Dit betreft niet alleen de groep leerlingen die direct naar werk uitgestroomd is (42%); inmiddels is ook een deel van de mbo'ers aan het werk gegaan [2]. Van de werkers, de leerlingen die vanuit het praktijkonderwijs naar werk uitstroonden, is twee op de drie in de twee jaar daarna continu aan het werk geweest.¹⁵ Dat betekent dat een op de drie op een of meerdere momenten niet aan het werk geweest is. Oftewel, een op de drie is niet in staat geweest om zijn of haar werk te behouden [2]. Ten aanzien van de mbo'ers, de pro-leerlingen die na het pro voor een mbo-opleiding gekozen hebben, is er niet of nauwelijks betrouwbare informatie te vinden over de arbeidsdeelname na het verlaten van het mbo. Ook is in de literatuur geen informatie te vinden of de leerlingen die betaald werk hebben een grote of een kleine baan hebben.

¹⁴ Het betreft cijfers uit 2011-2012, dus zeven jaar na instroom in het mbo.

¹⁵ D.w.z. op alle vier de meetmomenten van de Uitstroommonitor, elk halfjaar.

3.2 KWANTITATIEF ONDERZOEK

De cijfers in de vorige paragraaf hebben veelal betrekking op alle praktijkonderwijs leerlingen in Nederland. In deze paragraaf staat het reilen en zeilen van de leerlingen uit de onderzochte scholen centraal. We bespreken eerst wat we te weten zijn gekomen over de uitstroombestemmingen van deze leerlingen. Vervolgens bepalen we ten aanzien van de leerlingen die direct aan het werk gegaan zijn hoe succesvol zij zijn in werk. Daarna richten we onze pijlen op de mbo'ers. Voordat we het succes van deze mbo'ers op de arbeidsmarkt bespreken, eerst enige onderzoeksbevindingen ten aanzien van de vraag hoe succesvol zij binnen het mbo geweest zijn. Tot slot, als bijvangst, enige informatie ten aanzien van de uitkerings situatie van de oud-leerlingen.

3.2.1 UITSTROOMBESTEMMINGEN

In deze paragraaf brengen we de bestemmingen van de leerlingen bij het verlaten van het praktijkonderwijs in kaart (de uitstroombestemmingen). Daarbij kijken we ook of er samenhang is met geslacht, het moment van uitstroom (hoelang het geleden is dat de leerlingen uitgestroomd zijn) en de duur van de praktijkonderwijsopleiding. Waar mogelijk maken we ook onderscheid naar geslacht.

Van alle 820 leerlingen uit de onderzoeksgroep is hun positie in het eerste jaar na het verlaten van het praktijkonderwijs als volgt:

	Totaal (N=820)	Man (N= 454) ¹⁶	Vrouw (N=362)
Werk	189 (23%)	125 (28%)	64 (18%)
MBO BBL	102 (12%)	74 (16%)	28 (8%)
MBO BOL	270 (33%)	123 (27%)	147 (41%)
Overige ¹⁷	198 (24%)	96 (19%)	98 (24%)
Werk onbekend	61 (7%)	36 (8%)	25 (7%)

Tabel 1 - Uitstroombestemmingen

Van de uitstromers in 2012/2013 weten we wel of ze al dan niet onderwijs volgen, maar er was op het moment van onderzoek bij het CBS nog geen informatie voorhanden over de arbeidsdeelname van deze oud-leerlingen. Dat is in tabel 1 de groep 'werk onbekend'. Het kan zijn dat deze leerlingen aan het werk zijn. Maar het kan ook zijn dat ze niet aan het werk zijn, en dat ze horen te vallen onder de groep 'overige'.¹⁸ Op grond van de cijfers uit deze en andere onderzoeken, is het aannemelijk te veronderstellen dat 80 procent van deze groep 'werk onbekend' aan het werk zal blijken te zijn, en 20 procent een bestemming heeft die onder overige valt. Als we dat toepassen, dan komen we op de volgende cijfers uit (tabel 1B):

¹⁶ Van vier oud-leerlingen is in de CBS-bestanden het geslacht onbekend, vandaar dat het aantal mannen en vrouwen gezamenlijk niet optelt tot 820.

¹⁷ De categorie 'overige' bestaat met name uit leerlingen die uitgestroomd zijn naar andere opleidingen (zoals vso of vmbo) en de leerlingen die uitgestroomd zijn in een werktraject. Maar ook de leerlingen die thuis zitten zonder werk of opleiding behoren hiertoe. Verder kunt u denken aan leerlingen die thuis zitten vanwege ziekte of zwangerschap of die bijvoorbeeld verblijven in een justitiële of psychiatrische inrichting.

¹⁸ Het gaat dan niet om leerlingen die uitgestroomd zijn naar andere opleidingen zoals vso of vmbo, we kennen immers de onderwijsposities van de uitstromers 2012/2013 wel. Het kan dan gaan om leerlingen die thuis op de bank zitten omdat ze bijvoorbeeld geen werk kunnen vinden, ziek of zwanger zijn.

	Totaal (N=820)	Man (N= 454)	Vrouw (N=362)
Werk	238 (29%)	125 (28%)	64 (18%)
MBO BBL	102 (12%)	74 (16%)	28 (8%)
MBO BOL	270 (33%)	123 (27%)	147 (41%)
Overige ¹⁹	210 (26%)	96 (19%)	98 (24%)

Tabel 1B – Uitstroombestemmingen, ‘werk onbekend’ naar rato verdeeld over ‘werk’ en ‘overige’

In het vervolg van deze rapportage gaan we uit van deze laatste cijfers, de cijfers uit tabel 1B.

In de figuur hieronder hebben we de uitstroombestemmingen in een taartdiagram weer gegeven.

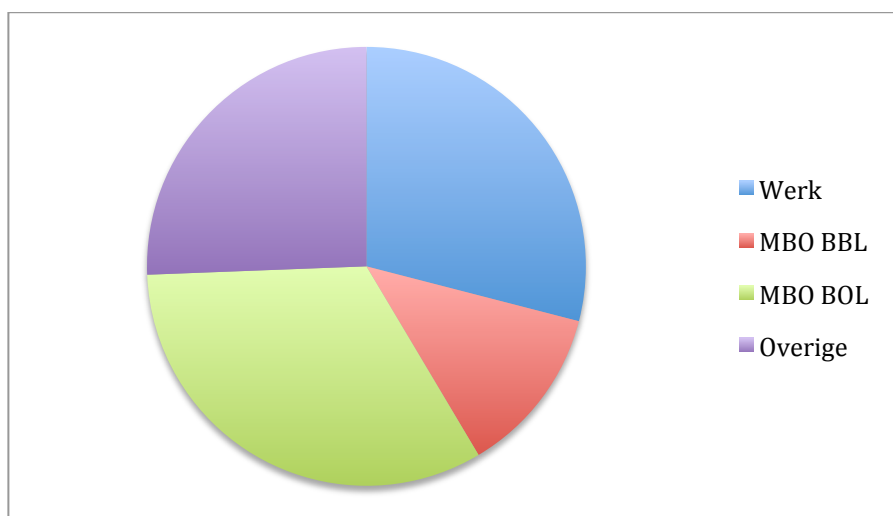


Fig. 4 Uitstroombestemmingen

Ten aanzien van de uitstroom naar het mbo (bol en bbl), hebben we nog onderscheid gemaakt naar het niveau van de opleiding (tabel 2).

	Totaal (N=372)	Man (N=197)	Vrouw (N=175)
MBO 1	246 (66%)	128 (65%)	118 (67%)
MBO 2	122 (33%)	69 (35%)	57 (33%)

Tabel 2 – Uitstroom mbo, instroomniveau

Conclusies

De meeste leerlingen (41%) stromen uit naar werk of een vorm van werken en leren. Een op de drie leerlingen is uitgestroomd naar een mbo bol opleiding (tabel 1B).

Verreweg de meeste leerlingen die uitstroonden naar het mbo, zijn een bol opleiding gaan volgen: drie op de vier. Een op de vier is een bbl-opleiding gaan doen (tabel 1B).

Wanneer we onderscheid maken naar geslacht, dan valt op dat mannen vaker dan vrouwen direct aan het werk gegaan zijn (28% om 18%), en dat vrouwen vaker dan mannen een mbo-opleiding zijn gaan volgen (48% om 43%). Mannen volgen vaker dan vrouwen een bbl opleiding (38% om 16%), vrouwen volgen vaker dan mannen een bol-opleiding (84% om 62%). Dit lijkt

¹⁹ De categorie ‘overige’ bestaat onder meer uit: overige opleidingen, verhuizing, geen werk of opleiding.

de voorkeur van mannen om direct na het verlaten van het praktijkonderwijs aan het werk te gaan te bevestigen.

Van alle leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen (bbl of bol), zijn twee op de drie een niveau 1 opleiding gaan volgen, een op de drie een niveau 2 opleiding (tabel 2). Eén leerling heeft voor een niveau 3 opleiding gekozen.²⁰ Mannen en vrouwen verschillen weinig ten aanzien van de uitstroom naar niveau 1 of 2. Niet weergegeven in deze tabel, maar wel opvallend, is dat van degenen die een bol-opleiding zijn gaan volgen, verreweg de meesten (74%) instroomden in niveau 1, en dat van degenen die een bbl-opleiding zijn gaan volgen, iets meer dan de helft (54%) instroomde in niveau 2.

Verder is een behoorlijk aantal leerlingen (24%) uitgestroomd naar andere bestemmingen dan werk en/of mbo. Het onderzoek geeft hier geen verder inzicht in. Uit cijfers van de scholen zelf komt naar voren dat het in merendeel gaat om leerlingen die naar andere vormen van onderwijs uitgestroomd zijn, zoals het vmbo of vso. Ook valt op dat beduidend meer vrouwen dan mannen uitstroomden naar andere bestemmingen dan werk en/of mbo. Dit zou ook kunnen betekenen dat vrouwen vaker dan mannen geen werk en/of opleiding hebben.

Uit analyse van eigen cijfers van de scholen voor praktijkonderwijs die aan dit onderzoek deelnamen zijn nog een aantal aanvullende bevindingen naar voren gekomen. Zo hebben we ook nog onderzocht hoe de uitstroombestemmingen zich door de tijd heen ontwikkeld hebben. In tabel 3 hebben we voor de totale populatie de uitstroom naar werk en naar het mbo (bol en bbl) afgezet tegen de uitstroomduur. Waarbij we onder uitstroomduur verstaan hoelang het geleden is dat een leerling het praktijkonderwijs verlaten heeft.

	Uitstroomduur 1-2 jaar (N=164)	Uitstroomduur 3-4 jaar (N=163)	Uitstroomduur >4 jaar (N=170)
Werk (N=198)	64 (39%)	54 (33%)	80 (47%)
MBO BOL/BBL (N=299)	100 (61%)	109 (67%)	90 (53%)

Tabel 3 – Uitstroombestemmingen door de tijd

Er is sprake van een duidelijke samenhang tussen de uitstroombestemming en hoe lang het geleden is dat de leerling uitgestroomd is. Duidelijk zichtbaar is dat waar in het ‘verre’ verleden (> 4 jaar geleden) de uitstroom naar werk en de uitstroom naar het mbo (bol en bbl) elkaar niet veel ontlepen, de laatste jaren beduidend meer leerlingen uitstroomden naar het mbo. Volgens recente cijfers van deze scholen – die we niet meer mee hebben kunnen nemen in het onderzoek – is die ontwikkeling gekeerd: momenteel stromen meer leerlingen uit naar werk, minder naar het mbo.

Verder hebben we nog bekeken of de uitstroombestemming samenhangt met de duur van de pro-opleiding (tabel 4). Daarbij hebben we verbijzonderd naar werk en mbo.

	Opleidingsduur < 5 jaar (N=73)	Opleidingsduur 5 jaar (N=94)	Opleidingsduur >5 jaar (N=31)
Werk (N=69)	12 (16%)	32 (34%)	25 (81%)
MBO BOL/BBL (N=129)	61 (84%)	62 (66%)	6 (19%)

Tabel 4 – Uitstroombestemmingen naar opleidingsduur

²⁰ Vanwege de CBS-voorwaarden in het kader van onthulling, is deze leerling meegenomen in de groep leerlingen die voor niveau 2 kozen.

Hoe langer de leerlingen over hun opleiding gedaan hebben, hoe groter is de kans dat ze na het praktijkonderwijs direct aan het werk gegaan zijn en geen mbo-opleiding zijn gaan volgen.²¹ Het is voorstelbaar dat de leerlingen die lang over hun pro-opleiding doen, hier lang over doen vanwege hun beperkte cognitieve vermogens of bijkomende problematiek, op grond waarvan een mbo-opleiding zeker te hoog gegrepen is. Ook is het denkbaar dat de leerlingen die lang over hun pro-opleiding gedaan hebben, helemaal klaar zijn met het fenomeen school. Dit kwam ook in de interviews naar voren. Daarnaast kwam ook uit de interviews naar voren dat leerlingen die ervoor kiezen om naar het mbo te gaan, dit al op jongere leeftijd doen, bijvoorbeeld rond hun 16^e jaar.

3.2.2 WERKERS

Van alle leerlingen stroomde 29 procent uit naar betaald werk, zonder dit met een mbo-opleiding te combineren.

Wat is het succes op de arbeidsmarkt van de leerlingen die direct aan het werk gegaan zijn en geen mbo-opleiding zijn gaan volgen?

We meten het succes van deze leerlingen op de arbeidsmarkt af aan de volgende variabelen: wel/geen betaald werk en omvang van de baan.

Wel/geen betaald werk

	Werk	Mbo (bbl of bol)	Onbekend
2 ^e jaar	75%	8%	18%
3 ^e jaar	64%	13%	22%

Tabel 5 Bestemming oud-leerlingen met uitstroombestemming werk, twee en drie jaar na uitstroom

Van alle leerlingen die na het verlaten van het praktijkonderwijs aan het werk gegaan zijn, is een jaar later (dus in het tweede jaar na uitstroom) 75 procent nog aan het werk (tabel 5). Een klein deel (8%) heeft alsnog gekozen voor een mbo-opleiding. Helaas mag vanwege onthulling niet worden uitgesplitst naar bol of bbl. Aannemelijk is dat een deel van de leerlingen die alsnog een mbo-opleiding is gaan volgen, gekozen heeft voor een bbl-opleiding naast het bestaande werk. Dat betekent dat het percentage leerlingen dat in het tweede jaar na uitstroom nog aan het werk is hoger ligt dan 75 procent, en maximaal 83 procent bedraagt.

Twee jaar later (in het derde jaar na uitstroom) werkt 64 procent nog. Nu volgt 13 procent een mbo-opleiding. Gaan we er opnieuw van uit dat een deel van hen het bestaande werk combineert met een bbl-opleiding, dan ligt het percentage leerlingen dat in het tweede jaar na uitstroom nog aan het werk is hoger ligt dan 64 procent, en bedraagt het maximaal 77 procent.

De arbeidsdeelname van de oud-leerlingen neemt dus af naarmate zij langer van school zijn. Vergelijking van de verschillende uitstroomcohorten leert dat door de jaren de leerlingen er steeds minder in slagen om aan het werk te blijven. Zo was van cohort 2005/2006 in het derde jaar na uitstroom nog 81 procent aan het werk, van cohort 2009/2010 was in het derde jaar na uitstroom nog maar 55 procent aan het werk. Mogelijk heeft dit met de verslechterde economische situatie te maken.

Tabel 5 maakt ook duidelijk dat gedurende die eerste drie jaren na het verlaten van de pro-school de groep oud-leerlingen zonder werk of opleiding groeit. In het derde jaar heeft 22

²¹ Dit verband bleek significant (X^2 , $p < 0.05$).

procent geen werk of opleiding. Helaas kan vanwege onthullingsgevaar niet worden nagegaan of zij wel of niet een uitkering hebben.

Omvang baan

	Totaal (N=189)	Man (N=125)	Vrouw (N=64)
< 20 uur	100 (53%)	62 (50%)	38 (59%)
≥ 20 uur	89 (47%)	63 (50%)	26 (41%)

Tabel 6 – Omvang banen (kleiner of groter dan 20 uur) in het eerste jaar na uitstroom

	Totaal (N=189)	Man (N=125)	Vrouw (N=64)
< 12 uur	71 (38%)	42 (34%)	29 (45%)
12 – 25 uur	51 (27%)	32 (26%)	19 (30%)
> 25 uur	67 (35%)	51 (41%)	16 (25%)

Tabel 6B – Omvang banen (< 12 uur, 12-25 uur, > 25 uur) in het eerste jaar na uitstroom

Kijken we naar de omvang van de banen van deze leerlingen, dan zien we in tabel 6 dat in het eerste jaar na uitstroom meer dan de helft (53%) een kleine baan heeft (< 20 uur). Ongeveer vier op de tien heeft zelfs een baan van < 12 uur (tabel 6B). Kijken we naar de grote banen (≥ 20 uur), dan zien we mannen vaker dan de vrouwen een baan van meer dan 25 uur hebben (41% om 25%).

Kijken we een en twee jaar later (dus in het tweede en derde jaar na uitstroom), dan zien we het volgende beeld:

	1 ^e jaar N=189	2 ^e jaar N=118	3 ^e jaar N=87
< 20 uur	53%	47%	29%
≥ 20 uur	47%	53%	71%

Tabel 7 – Omvang banen (kleiner of groter dan 20 uur) in het eerste, tweede en derde jaar na uitstroom

Wat opvalt is dat in het derde jaar beduidend meer werkers een grote baan hebben in plaats van een kleine baan (71% om 29%). Wellicht is er met name sprake van baanverlies geweest onder de oud-leerlingen met een kleine baan. Maar het zou ook kunnen zijn dat de oud-leerlingen omdat ze goed werk leveren meer uren kunnen gaan werken. Ook is het denkbaar dat leerlingen zelf op zoek gegaan zijn naar een grotere baan, omdat ze meer inkomen nodig hebben.

Verbijzonderen we naar geslacht, dan zien we in het tweede jaar na uitstroom opnieuw dat mannen vaker dan vrouwen een grote baan hebben (tabel 8). Verbijzondering naar geslacht is vanwege het risico op onthulling niet mogelijk voor het derde jaar na uitstroom.

	Totaal (N=190)	Man (N=126)	Vrouw (N=64)
< 20 uur	95 (50%)	53 (42%)	42 (66%)
≥ 20 uur	95 (50%)	73 (58%)	22 (34%)

Tabel 8 – omvang banen (kleiner of groter dan 20 uur) tweede jaar na uitstroom

3.2.3 MBO'ERS

Van alle oud-leerlingen is 45 procent in het eerste jaar na uitstroom een mbo-opleiding gaan volgen. Van deze leerlingen zit 81 procent een jaar later (dus in het tweede jaar na uitstroom) nog steeds op het mbo. In het derde jaar na uitstroom is dat nog 64 procent (tabel 9).

	2 ^e jaar N=304	3 ^e jaar N=239
MBO	245 (81%)	152 (64%)
Gestopt	59 (19%)	87 (36%)

Tabel 9 – Wel/niet meer in opleiding

In deze paragraaf onderzoeken we hoe succesvol deze mbo'ers zijn, in hun opleiding en vervolgens in werk. Daarbij maken we waar mogelijk en zinvol onderscheid naar leerweg, naar wel/niet diploma behaald, hoogst behaalde diploma en geslacht.

Hoe succesvol zijn ze op het mbo?

We meten het succes van deze oud-leerlingen op het mbo af aan de volgende variabelen: wel/geen diploma behaald, hoogst behaalde diploma, wel/geen startkwalificatie behaald en opleidingsduur.

Wel/geen diploma

Hiervoor zijn de oudste uitstroomcohorten het meest betekenisvol. Kijken we naar de oudste drie uitstroomcohorten dan zien we het volgende beeld.

	2005/2006 (N=31)	2006/2007 (N=45)	2007/2008 (N=36)	2005/2008 (N=112)
Diploma	19 (61%)	38 (84%)	25 (69%)	82 (73%)
Geen diploma	12 (39%)	7 (16%)	11 (31%)	30 (27%)

Tabel 10 Wel/geen mbo-diploma (niet meer en nog wel in onderwijs) in de oudste drie uitstroomcohorten

Kijken we naar het oudste uitstroomcohort 2005/2006 (van wie inmiddels 94 procent het mbo verlaten heeft) dan zien we dat 61 procent een diploma behaald heeft. Kijken we naar de oudste drie uitstroomcohorten tezamen, dan zien we dat 73 procent een diploma behaald heeft (tabel 10).

Bovenstaande cijfers hebben betrekking op zowel de leerlingen die nog in opleiding zijn als de leerlingen die het mbo inmiddels verlaten hebben. Beperken we ons tot de leerlingen die het mbo verlaten hebben, dan zien we dat 66 procent een diploma behaald heeft. 34 procent heeft het mbo zonder diploma verlaten. Daarmee doen deze studenten met een pro-achtergrond het niet veel beter of slechter dan de andere mbo-studenten.²²

Maken we onderscheid naar leerweg, dan zien we dat bol'ers beter scoren dan bbl'ers. Van alle leerlingen die voor een bol-opleiding gekozen hebben, heeft 74 procent inmiddels een diploma behaald, bij de bbl'ers is dat 65 procent.²³

²² In 2012 was het mbo overall diplomaresultaat 64,8% [Benchmark MBO 2012, Sectorrapportage, MBO-Raad, november 2013].

²³ Hierin zijn dus zowel de leerlingen meegenomen die het mbo inmiddels verlaten hebben, als de leerlingen die nog in opleiding zijn. Wel zijn de 51 leerlingen die in 2012/2013 begonnen zijn aan een mbo-opleiding buiten beschouwing gelaten, zij kunnen (in deze cijfers) immers per definitie nog geen diploma behaald hebben.

Hoogst behaalde diploma

	2005/2006 (N=19)	2006/2007 (N=38)	2007/2008 (N=25)	2005/2008 (N=82)
Niveau 1	5 (26%)	12 (32%)	10 (40%)	27 (33%)
Niveau 2	11 (58%)	21 (55%)	10 (40%)	42 (51%)
Niveau 3	3 (16%)	5 (13%)	5 (20%)	13 (16%)

Tabel 11 Hoogst behaalde diploma van alle leerlingen (niet meer en nog wel in onderwijs) die inmiddels een of meerdere diploma's behaald hebben

Kijken we naar het oudste uitstroomcohort 2005/2006, dan heeft van alle leerlingen uit dit cohort die een diploma behaald hebben, het merendeel (58%) een niveau 2 diploma behaald. Kijken we naar de oudste drie uitstroomcohorten tezamen, dan heeft van alle leerlingen die een diploma behaald hebben iets meer dan de helft (51%) een niveau 2 diploma behaald. 16 procent behaalde een diploma op niveau 3 (tabel 11). Geen van de leerlingen heeft een diploma op niveau 4 behaald.

Wanneer we terughalen dat twee op de drie leerlingen instroomden in niveau 1 (tabel 2), kunnen we concluderen dat het eerste behaalde mbo-diploma vaak niet het einde van de mbo-loopbaan betekent. Dit wordt bevestigd door de constatering dat van alle pro-leerlingen die aan een mbo-opleiding begonnen zijn en op het moment van onderzoek nog op het mbo zitten, 80 procent reeds een diploma behaald heeft.²⁴ De mbo-ers lijken behoorlijk diploma's te stapelen.

Maken we onderscheid naar leerweg, dan zien we geen grote verschillen. Bbl'ers behalen iets vaker dan bol'ers een niveau 2 diploma (50% om 43%), bol'ers behalen iets vaker een niveau 3 diploma (7% om 5%)(tabel 12).

	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
Bol	49%	43%	7%
Bbl	45%	50%	5%

Tabel 12 Hoogst behaalde diploma, naar leerweg

Startkwalificatie

Ook hiervoor zijn de oudste uitstroomcohorten weer het meest betekenisvol.

	2005/2006 (N=31)	2006/2007 (N=45)	2007/2008 (N=36)	2005/2008 (N=112)
Startkwalificatie	45%	58%	42%	49%
Geen startkwalificatie	55%	42%	58%	51%

Tabel 13 Wel/geen startkwalificatie (niet meer en nog wel in onderwijs) in de oudste drie uitstroomcohorten

Van alle leerlingen uit deze drie uitstroomcohorten die een mbo-opleiding zijn gaan volgen, heeft de helft een startkwalificatie behaald (tabel 13).

²⁴ Hierbij zijn de 51 leerlingen die in 2012/2013 begonnen zijn aan een mbo-opleiding buiten beschouwing gelaten, zij kunnen (in deze cijfers) immers per definitie nog geen diploma behaald hebben.

Opleidingsduur

Ten aanzien van de opleidingsduur, biedt het onderzoek geen gedegen inzicht. Wel is duidelijk dat een deel van de oud-leerlingen een flinke tijd op het mbo vertoeft. Zo zien we in tabel 14 dat van alle leerlingen die in 2005/2006 uitstroomden naar het mbo, 6 procent in 2013/2014 nog een mbo-opleiding volgt, een onderwijsduur van acht jaar. Van alle leerlingen uit de oudste drie uitstroomcohorten is nog 15 procent in opleiding.

	2005/2006 (duur 8 jaar)	2006/2007 (duur 7 jaar)	2007/2008 (duur 6 jaar)	2005/2008 (duur 6-8 jaar)
Niet meer in onderwijs	94%	84%	78%	85%
Nog in onderwijs	6%	16%	22%	15%

Tabel 14 Opleidingsduur

Hoe succesvol zijn de mbo'ers vervolgens op de arbeidsmarkt?

Een diploma behalen is één, uiteindelijk gaat het om het vinden en behouden van werk. De vraag is of een mbo-diploma daaraan bijdraagt.

Wel/geen betaald werk

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
Wel en geen diploma	49%	37%

Tabel 15 Betaald werk 1 en 3 jaar na het verlaten van het mbo

In het eerste jaar na het verlaten van het mbo is 49 procent aan het werk, 51 procent heeft geen betaalde baan.²⁵ In het derde jaar na het verlaten van het mbo is 37 procent aan het werk, 73 procent heeft geen betaalde baan (tabel 15).

Zetten we de posities op één en drie jaar na het verlaten van het mbo tegenover elkaar, dan ontstaat het volgende beeld:

N=135	3 ^e jaar geen werk	3 ^e jaar werk
1 ^e jaar geen werk	80%	20%
1 ^e jaar werk	41%	59%

Tabel 16 Arbeidsdeelname in eerste én derde jaar na verlaten mbo

Van alle die mbo'ers die in het eerste jaar na het verlaten van het mbo geen werk hadden, heeft 80 procent dat ook in het derde jaar na het verlaten van het mbo niet. Kortom, diegenen die na het mbo geen werk vonden hadden grote kans zonder werk te blijven. Diegenen die in het eerste jaar na het verlaten van het mbo wel werk hadden, hadden 59 procent kans om twee jaar later nog steeds aan het werk te zijn (tabel 16).

²⁵ Als we het technisch helemaal juist willen zeggen, zou hier moeten staan: "In het eerste jaar na het verlaten van het mbo (voor de ongediplomeerden) of in het eerste jaar na het behalen van het laatste diploma (voor de gediplomeerden) is 49 procent aan het werk."

Maken we nog onderscheid naar geen diploma, diploma op niveau 1, 2 of 3, dan blijkt dit ten dele uit te maken (tabel 17). Om het zo zuiver mogelijk te houden, hebben we daarbij alleen gekeken naar de leerlingen die nu niet meer op school zitten.

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
Geen diploma	47%	43%
Niveau 1	61%	42%
Niveau 2 en 3 ²⁶	50%	42%

Tabel 17 Betaald werk 1 en 3 jaar na het verlaten van het mbo, van leerlingen die in 2013/2014 geen opleiding meer volgden

Op één jaar zien we dat het uitmaakt of je wel of geen diploma hebt, en welk niveau diploma. De leerlingen met een diploma op niveau 1 scoren het best (61%). Zij hebben niet alleen vaker betaald werk dan de leerlingen die het mbo zonder diploma verlaten hebben, maar zijn ook succesvoller dan hun collega's met een diploma op niveau 2 of 3 (!). Drie jaar na het verlaten van het mbo, zijn deze verschillen in succes als sneeuw voor de zon verdwenen. Het maakt voor het succes op de arbeidsmarkt niet uit of je wel of geen diploma hebt, en als je wel een diploma hebt, op welk niveau! Een diploma, en ook een hoger diploma, biedt dus niet meer kans op succes!

De verschillen tussen de uitstroomcohorten zijn soms behoorlijk. Ten aanzien van de leerlingen die met een diploma op niveau 1 uitgestroomd zijn, schiet het uitstroomcohort 2007-2008 in negatieve zin eruit, maar liefst 75 procent heeft na één jaar geen betaald werk. Wat betreft de leerlingen die zonder diploma uitgestroomd zijn, valt op dat door de jaren heen het percentage met werk afneemt.

Ook de verbijzondering naar bol/bbl levert interessante conclusies op.

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
MBO BBL	67%	41%
MBO BOL	44%	43%

Tabel 18 Betaald werk 1 en 3 jaar na het verlaten van het mbo (leerlingen in 2013/2014 niet meer in opleiding)

Van alle leerlingen die voor een mbo-bbl opleiding gekozen hebben, heeft één jaar na het verlaten van het mbo 67 procent een betaalde baan (tabel 18). Daarmee doen de bbl'ers het beduidend beter dan de bol'ers. Van alle leerlingen die voor een mbo-bol opleiding gekozen hebben heeft één jaar na het verlaten van het mbo 44 procent een betaalde baan. Dit lijkt de hypothese van opdrachtgever, namelijk dat bbl'ers betere toegang tot werk hebben, te bevestigen. Drie jaar na het verlaten van het mbo is de arbeidsmarktpositie van bbl'ers echter flink verslechterd, en scoren ze zelfs iets slechter dan de bol'ers (41% om 43%). De veronderstelling dat een keuze voor bbl meer kans op werk later betekent dan een keuze voor bol, is daarmee niet juist.

²⁶ Vanwege het onthullingsrisico moesten de niveaus 2 en 3 samengevoegd worden.

Omvang baan

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
Kleine baan (< 20 uur)	55%	44%

Tabel 19 Omvang baan < 20 uur (leerlingen in 2013/2014 niet meer in opleiding)

Van alle leerlingen die na het verlaten van het mbo werk gevonden hebben, heeft in het eerste jaar iets meer dan de helft een kleine baan (55%), iets minder dan de helft een grote baan (45%). Twee jaar later is het beeld precies andersom. Nu heeft iets meer dan de helft een grote baan (56%) (zie tabel 19).

Verbijzonderen we naar leerweg, dan zien we op beide meetmomenten dat bol'ers overwegend een kleine baan hebben, en bbl'ers overwegend een grote baan (tabel 20).

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
Overall	55%	44%
MBO BBL	44%	35%
MBO BOL	63%	48%

Tabel 20 Omvang baan < 20 uur, naar leerweg (leerlingen in 2013/2014 niet meer in opleiding)

Maken we onderscheid naar wel/geen diploma en hoogste behaalde diploma, dan krijgen we het volgende beeld (tabel 21).

	1 ^e jaar	3 ^e jaar
Geen diploma	69%	44%
Niveau 1	69%	52%
Niveau 2 en 3 ²⁷	48%	50%

Tabel 21 Omvang baan < 20 uur, naar wel/geen diploma en hoogst behaalde diploma (leerlingen in 2013/2014 niet meer én nog wel in opleiding)

Het merendeel van de leerlingen heeft één jaar na het verlaten van het mbo een baan van minder dan 20 uur. Naarmate leerlingen een hoger diploma behaald hebben, hebben zij een grotere kans op een baan van meer dan 20 uur. Na drie jaar ziet de wereld er weer anders uit: verhoudingsgewijs hebben meer leerlingen dan een grote baan. Ongeveer de helft van alle mbo'ers die aan het werk zijn een kleine baan, en de andere helft een grote baan. Opvallend, de leerlingen zonder diploma hebben dan juist een grotere kans op een grote baan dan de leerlingen met diploma (tabel 21).

²⁷ Vanwege het onthullingsrisico moesten de niveaus 2 en 3 samengevoegd worden.

3.2.4 UITKERING

Gedurende het onderzoek zijn we ook nog meer te weten gekomen over de uitkerings situatie van oud-leerlingen: hoeveel procent van de leerlingen uitstroomt met een uitkering (Wajong of Wwb) (tabel 22) en hoeveel procent van de oud-leerlingen zonder werk of opleiding een uitkering heeft (tabel 23).

Wajong

	1 ^e jaar	2 ^e jaar	3 ^e jaar
Wajong	38%	44%	45%

Tabel 22 Percentage oud-leerlingen met Wajong

Wat met name opvalt is het percentage uitstroom uit het praktijkonderwijs met Wajong-uitkering, 38 procent (tabel 24). Dit ligt beduidend hoger dan het landelijke percentage van 25 procent. Dat het percentage vervolgens geleidelijk aan oploopt is conform de verwachtingen, en conform het landelijk beeld. Volgens cijfers van UWV heeft uiteindelijk 50 procent van alle oud-pro-leerlingen een Wajong-uitkering.

Uitkering bij geen werk

Die leerlingen die er niet in slagen werk te vinden, en die ook geen mbo-opleiding volgen (en dus mogelijk recht op studiefinanciering hebben), hoe komen zij aan hun inkomen? Vanuit het onderzoek komen we in ieder geval te weten hoeveel procent van hen een uitkering (Wajong, Wwb) heeft.

	1 ^e jaar	2 ^e jaar	3 ^e jaar
Uitkering bij geen werk of mbo opl.	68%	72%	71%

Tabel 23 Uitkering bij geen werk of mbo opleiding

In het derde jaar na uitstroom, heeft van alle leerlingen die niet aan het werk zijn en geen mbo opleiding volgen, 71 procent een uitkering (tabel 23). De vraag is hoe de andere 29 procent in zijn of haar inkomen voorziet. Mogelijk leunen deze oud-leerlingen financieel nog op hun ouders, of zijn ze inmiddels getrouwd en zorgt de partner voor het inkomen. En wellicht verdienen ze hun inkomen geheel of gedeeltelijk zwart.

3.3 KWALITATIEF ONDERZOEK

In deze paragraaf bespreken we de bevindingen uit de interviews met de oud-leerlingen. Eerst brengen we hun loopbanen in kaart (3.3.1), vervolgens proberen we deze loopbanen te verklaren aan de hand van de theorie van beredeneerd gedrag (3.3.2).

3.3.1 LOOPBANEN

Hoe zien de loopbanen van deze leerlingen eruit gedurende de eerste jaren na uitstroom uit het praktijkonderwijs? Allereerst de werkers.

Nr	Uitstroom					Heden
1	2008	Baan1 (stage) ²⁸	Baan2	Baan3		Baan3
2	2008	Baan1 (stage)	Baan2 (zwart) ²⁹	Baan3	Baan4	Baan4
3	2010	Baan1 (stage)	Baan2			Baan2
4	2009	Baan1 (stage)				Baan1
5	2010	Baan1				Baan1
6	2010	Baan1	Baan2 bbl1 (d) ³⁰	Baan2 bbl2 (d)		Baan2
7	2011	Werktraject	Baan1 (stage)	Baan2		Baan2 (overweegt te stoppen)
8	2010	Baan1 (stage)				Baan1
9	2010	Baan1 (stage)	Baan2	Baan3	Baan4	Baan4
10	2011	Baan1	Baan1 Bbl2	Baan2	Baan3	Baan3

Tabel 24 Loopbanen van geïnterviewde werkers

Hoe deze tabel te lezen? Voorbeeld: Leerling 1 is in 2008 uitgestroomd naar werk. Deze leerling kon op zijn of haar stageadres aan de slag (baan1). Deze leerling heeft zijn of haar eerste baan niet kunnen of willen behouden. In totaal heeft leerling 1 tot op heden drie banen gehad (baan1, baan2 en baan3). Leerling 1 is op dit moment aan het werk in zijn of haar derde baan.

Ten aanzien van de loopbanen van deze tien werkers kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- Zeven van de tien konden direct na het pro aan de slag op hun stageadres. Dit bevestigt de algemene opvatting dat 'van stage naar werk' kansrijk is.
- Gemiddeld is het 3,3 jaar geleden dat ze uitstroomden uit het pro.
- Het merendeel werkt niet meer bij zijn of haar eerste werkgever. Gemiddeld hebben deze oud-leerlingen 2,3 banen gehad.
- Gemiddeld zijn ze elke 1,8 jaar van baan veranderd.
- Ze hebben op dit moment allemaal werk. Eén overweegt te stoppen met zijn of haar werk.

²⁸ Een baan bij de werkgever waar ook stage gelopen is.

²⁹ Het betreft hier zwart werk.

³⁰ (d) wil zeggen diploma behaald.

Dan de mbo'ers:

Nr	Uitstroom					Heden
11	2009	Bol1 (d)	Bol2 (d)	Bol 3 (d)	Baan1 (stage)	Baan1, maar op zoek naar ander werk
12	2009	Bol1 (d)	Bol 2			Nog in opleiding
13	2007	Bol1 (d)	Bol 2 (d)	Bol 3 (d)		Werkzoekend
14	2012	Bol1 (d)				Werkzoekend
15	2012	Bol1 (d)				Wil doorleren
16	2011	Bol2 (d)	Bol3			Nog in opleiding
17	2010	Bol2 (d)	Baan1 (stage)			Baan1
18	2011	Bol1 (d)	Bol2			Nog in opleiding
19	2011	Baan1 Bbl1 (d) (stage)	Baan1 Bbl2			Nog in opleiding i.c.m. baan1

Tabel 25 Loopbanen van geïnterviewde mbo'ers

Hoe deze tabel te lezen? Voorbeeld: Leerling 11 is in 2009 uitgestroomd naar het mbo, bol niveau 1. Deze leerling heeft achtereenvolgens een niveau 1, niveau 2 en niveau 3 opleiding gevolgd (bol1, bol2 en bol3) en alle drie met een diploma (d) afgerond. Vervolgens kon deze leerling op een oud stageadres aan het werk, in baan 1. Deze baan heeft de leerling nog steeds, maar hij of zij wil graag ander werk doen en is dan ook werkzoekend.

Ten aanzien van de loopbanen van deze mbo'ers kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- Op één leerling na volgen ze of hebben ze allemaal een bol opleiding gevolgd.
- Gemiddeld is het 2,8 jaar geleden dat ze uitstroomden uit het pro.
- Vijf zijn nog in opleiding, twee hebben recent hun opleiding afgerond en zijn werkzoekend, twee zijn er aan het werk, van wie één op zoek is naar ander werk.
- Het gemiddelde opleidingsniveau is niveau 2 (2,1). Het hoogste opleidingsniveau is niveau 3.
- Het gemiddelde hoogst behaalde diploma is op niveau 2 (1,7). Het hoogst behaalde diploma is niveau 3.

3.3.2 VERKLARINGSMODEL

In de interviews hebben we geprobeerd meer inzicht te verwerven in het waarom van de uitstroombestemmingen van deze leerlingen: waarom zijn leerlingen direct aan het werk gegaan? Waarom zijn leerlingen een mbo-opleiding gaan volgen? Zoals in hoofdstuk 2 besproken, gebruiken we de theorie van beredeneerd gedrag als analysekader. In deze theorie wordt gedrag verklaard vanuit de attitude, de sociale norm, het geloof in eigen kunnen en feitelijke en ervaren barrières. In de interviews zijn de oud-leerlingen op deze aspecten bevraagd. Hieronder volgt eerst de schematische weergaven, daarna een toelichting.

MBO'ers over het volgen van een mbo-opleiding

Wat hebben zij gezegd ten aanzien van het volgen van een mbo-opleiding? (Normaal gedrukt is wat positief bijdraagt aan het volgen van een mbo-opleiding, *cursief gedrukt is wat negatief bijdraagt*).

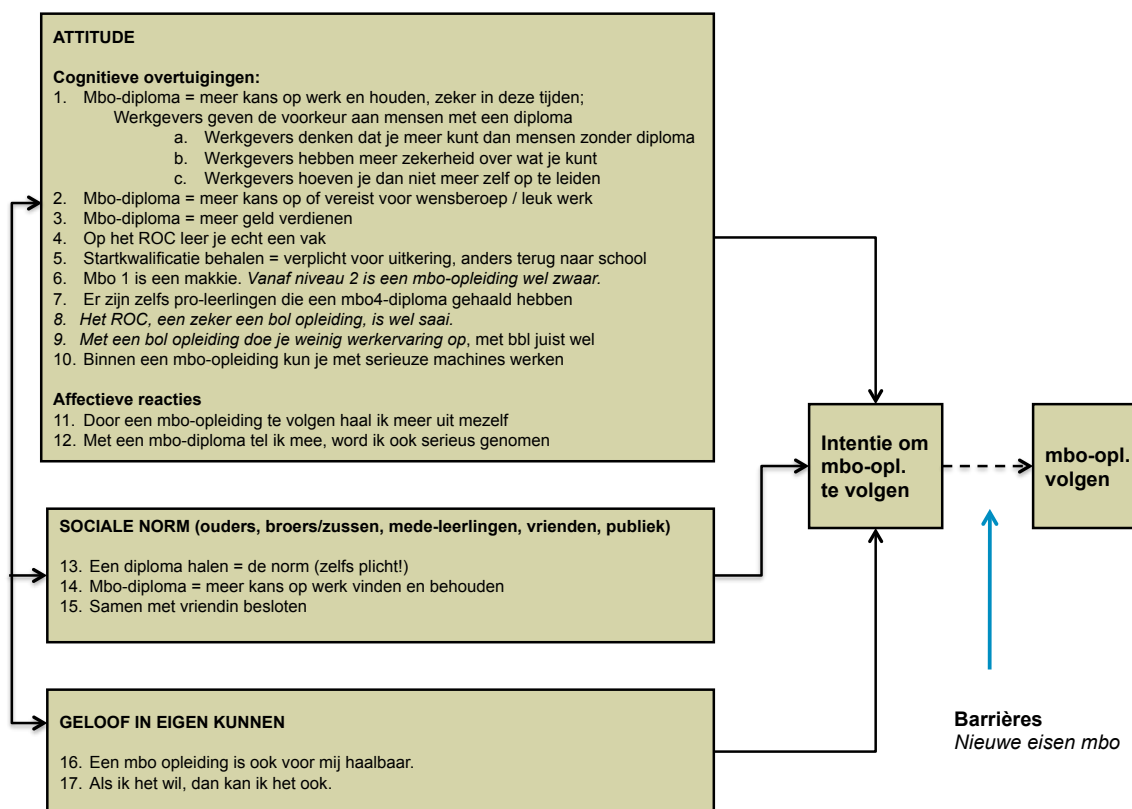


Fig. 5 Verklaringsmodel – MBO'ers over het volgen van een mbo-opleiding

Werkers over het volgen van een mbo-opleiding

Dan de leerlingen die direct zijn gaan werken. Hoe staan zij tegenover het volgen van een mbo-opleiding? (Normaal gedrukt is wat positief bijdraagt aan het volgen van een mbo-opleiding, cursief gedrukt is wat negatief bijdraagt).

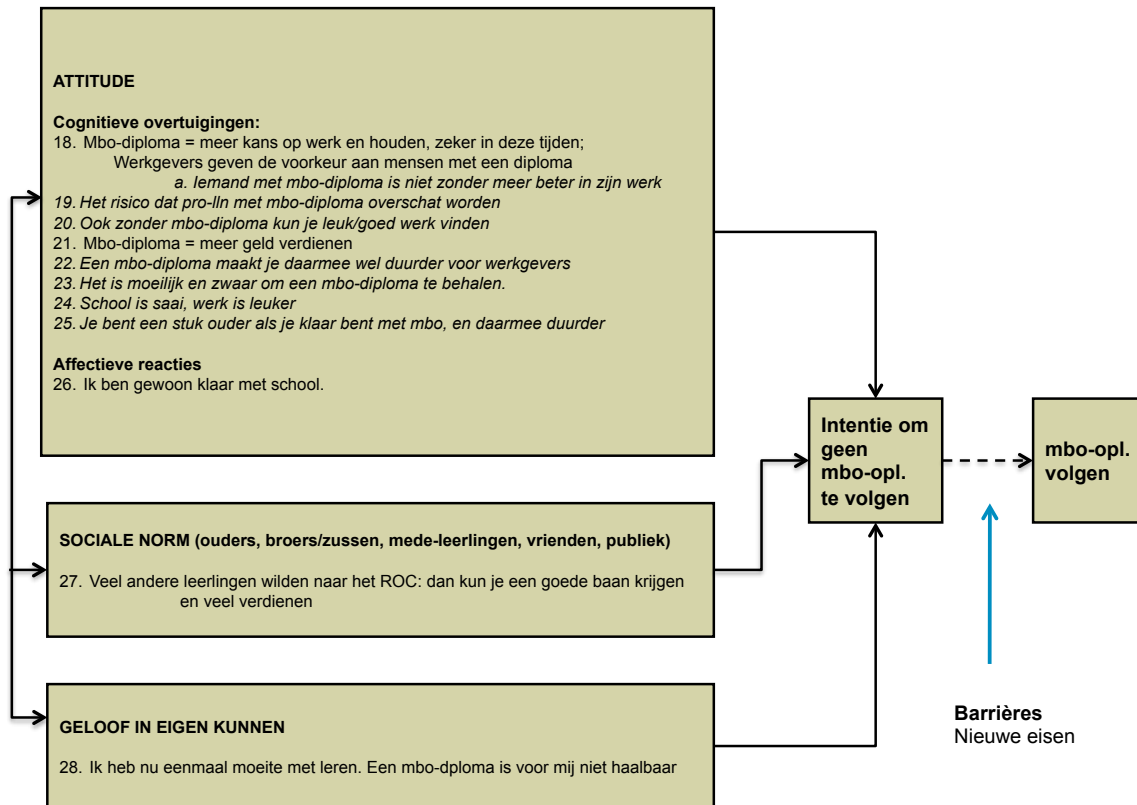


Fig. 6 Verklaringsmodel – Werkers over het volgen van een mbo-opleiding

Werkers over direct aan het werk gaan

En hoe kijken de werkers naar de keuze om direct te gaan werken? In veel gevallen is dit het tegenovergestelde van hun houding ten aanzien van doorleren. Bijvoorbeeld: de overtuiging dat je met een diploma meer kans op werk hebt, is een argument voor doorleren en dus tegen direct werken. Ik beperk me in het vervolg dan ook tot die zaken die veelvuldig genoemd worden of een nieuw licht op de zaak werpen. (Normaal gedrukt is wat positief bijdraagt aan direct gaan werken, *cursief gedrukt is wat negatief bijdraagt*).

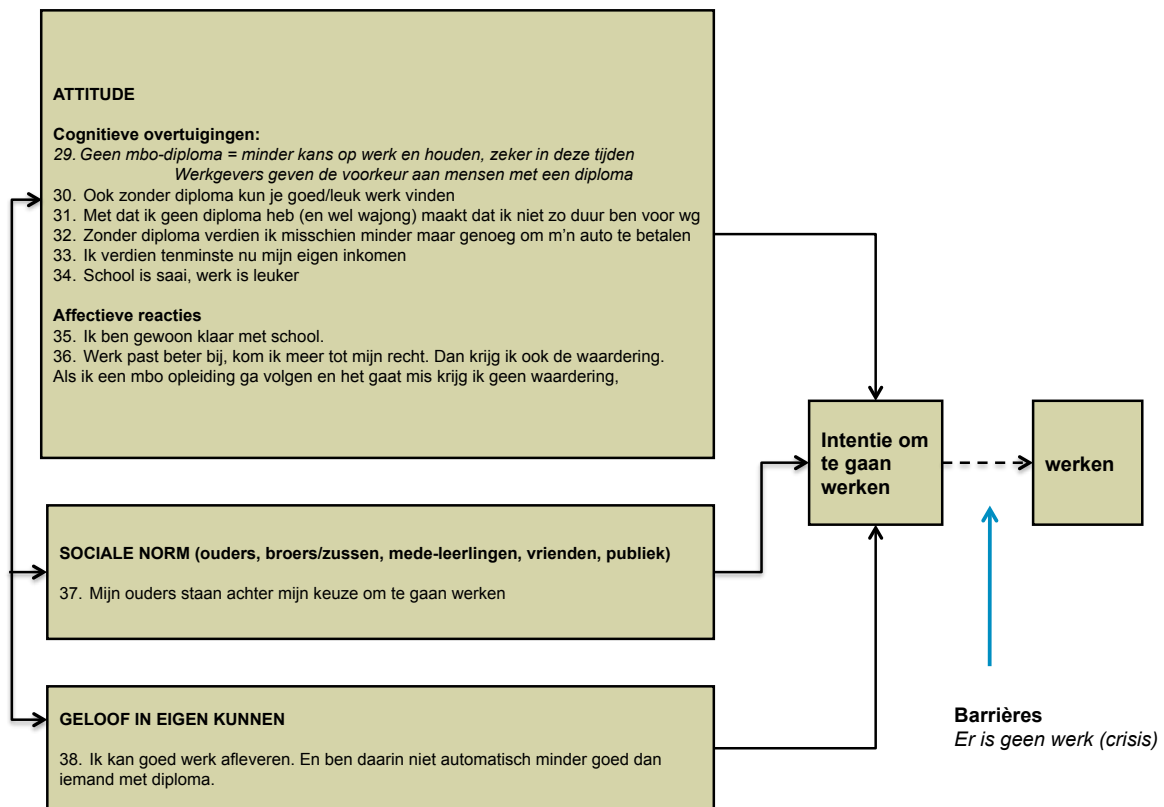


Fig. 7 Verklaringsmodel – Werkers over direct aan het werk gaan

Hetgeen de studenten gezegd hebben over de keuze om direct te gaan werken is te summier voor een schematische weergave.

Op de volgende pagina's volgt een toelichting op deze figuren (de nummers in de tekst corresponderen met de nummers in de figuren).

Beide groepen, mbo'ers én werkers, zijn het erover eens: met een mbo-diploma heb je meer kans op werk. *“Met een diploma word je sneller aangenomen.”* Niet alleen heb je meer kans op het vinden van werk, maar ook op het behouden van werk. *“De mensen zonder diploma vliegen er als eerste uit. Voor jou tien anderen.”* *“Met een diploma word je minder snel ontslagen.”* En dat is, volgens velen, in deze tijd van economische crisis niet onbelangrijk. *“Zonder een mbo-diploma kom je niet aan het werk. Helemaal nu niet met de crisis.”* De leerlingen geven aan dat er ook in hun omgeving vaak zo over gedacht wordt (1/14/18).

Werkgevers geven de voorkeur aan mensen met een diploma, aldus mbo'ers én werkers (1/18). *“Diploma's zijn belangrijk voor werkgevers.”* *“Ze willen het liefst hoveniers met een mbo3 diploma.”* (1). Op zoek naar waarom werkgevers dat (zouden) vinden: *“De werkgever weet dan wat je kan. En dan weten ze dat ze je ook zelf niet meer hoeven op te leiden. Dan heb je toch een streepje voor op anderen zonder diploma.”* (1a/1c) Ook is het beeld bij de mbo'ers dat werkgevers denken dat mensen met een diploma meer kunnen dan mensen zonder diploma (1a). De werkers zien dat anders: *“Dat je een diploma hebt, wil nog niet automatisch zeggen dat je iets ook goed kunt.”* Zij wijzen op het belang van praktijkleren. Een van de mbo'ers ziet daar ook de toegevoegde waarde van de bbl opleiding liggen: *“Bbl is beter dan bol. Je krijgt niet alleen theoretische kennis maar je bouwt ook werkervaring op.”*

De werkers zijn ook van mening dat iemand met mbo-diploma niet zonder meer beter in zijn werk is dan iemand zonder diploma (18a). De werkers zien hier ook een risico: *“Het risico van een mbo-diploma is dat je omgeving te hoge eisen aan je stelt, dat ze denken dat je meer kunt dan je werkelijk kunt.”* (19)

De mbo'ers hebben de overtuiging dat een mbo-diploma niet alleen in het algemeen meer kans op werk biedt, maar ook meer kans biedt op het werk dat ze leuk vinden. Of, sterker nog, verplicht is voor hun wensberoep. *“Zonder mbo-diploma kan ik niet m'n eigen zaak beginnen.”* *“Met een diploma kun je ook binnen een bedrijf hoger op komen. Dat vind ik belangrijk. Ik wil graag groeien, filiaalbeheerder worden!”* (2). Een aantal mbo'ers heeft de overtuiging dat je zonder diploma veroordeeld bent tot niet bijster interessant werk ('k..klussen'). *“Zij worden gewoon schoonmaker.”* Een van de werkers zegt hierover: *“Sommige leerlingen vonden het dom dat ik niet naar het mbo wilde: als je geen mbo opleiding gaat doen krijg je een slechte baan. Dat geloof ik niet; als je ervoor gaat kun je ook een goede baan vinden.”* De werkers vertellen inderdaad met plezier over hun werk (20/24/30). Dat het behalen van een mbo-diploma geen garantie is blijkt uit de volgende reactie: *“Ik hoopte door naar het ROC te gaan een beter baan te krijgen... Nou ja (lachend)...”*

Ook geven velen aan dat je met een mbo-diploma uiteindelijk meer kunt verdienen (3). Sterker nog, een oud-leerling zegt: *“Werken op zo'n jonge leeftijd is ook niet alles. En ik verdiende een uurloon van 3 euro nog wat of zo. Studiefinanciering was meer...”* Een van de werkers werpt tegen: *“Ik verdien nu tenminste wel m'n eigen inkomen.”* Ook leven de studenten in de veronderstelling dat als je geen diploma hebt je nooit meer zult groeien in inkomen. Ook de werkers hebben de overtuiging dat je met een mbo-diploma meer kunt verdienen (5). Zij relativiseren dit vervolgens wel: *“Zonder diploma verdien ik misschien minder maar genoeg om m'n auto te betalen.”* (32) In de beleving van de werkers zit er ook een keerzijde aan het meer verdienen: het maakt je daarmee wel duurder voor werkgevers (22). Zeker als je ogenschouwt neemt dat veel jongeren een stuk ouder zijn als ze klaar zijn met hun mbo-opleiding (25). De werkers zien hier ook een voordeel voor henzelf: *“Met dat ik geen diploma heb (en wel Wajong) ben ik niet zo duur voor werkgevers.”* (31)

In relatie tot het aanvragen van een uitkering, stelt een van de mbo'ers: *“Als je geen startkwalificatie hebt, moet je als je een uitkering aanvraagt toch weer naar school.”* (5)

Veel mbo'ers geven aan gedreven te zijn door de wens om meer te leren. Of, beter gezegd, echt iets te willen leren. *"Ik heb het gevoel dat ik op het praktijkonderwijs niets geleerd heb. Nou ja, ik heb er geleerd mezelf te redden maar meer niet."* *"Ik wil verder komen dan praktijkonderwijs niveau. Ik voelde me daar dom. Ik wil meer leren. Ik wil een vak leren."* *"Ik wilde het maximale uit mezelf halen."* (11) Zij geven aan dat je op het ROC ook echt een vak leert. *"Op het ROC leer je echt wat. Daar leer je echt koken, sta je de hele dag in de keuken, loop je 90 dagen stage. Hier (red.: pro) leer je een tosti of een broodje hamburger maken. Dat is geen koken."* (4) Hier zit ook een belangrijke affectieve component. De drive om tot ontplooiing te komen, tot je recht te komen, mee te tellen, serieus genomen te worden. (11,12,13) *"De (pro) school vertelde me: niveau 3 ga je toch niet halen. Dat heeft me juist heel erg gemotiveerd! En m'n ouders staan er ook achter."* *"De houding van m'n vader – zijn onderschatting van mijn mogelijkheden – is een extra stimulans geweest. Ik wilde me bewijzen naar m'n vader, hij onderschat me nog steeds. De middelste zoon is zijn oogappel."*

Veel mbo'ers benadrukken dat het niveau van de mbo1 opleiding erg meeviel. *"Ik heb het mbo1 met beide vingers in m'n neus gehaald."* *"Mbo1 is een makkie. Niveau valt reuze mee. Zelfde stof als op het praktijkonderwijs. Niveau 2 is al een stuk lastiger. De stap van 2 naar 3 is nog heftiger. Er wordt van je verwacht dat je steeds zelfstandiger bent. Dat is het lastigste."* *"Sommige pro-leerlingen denken wel te makkelijk over het ROC. Het eerste jaar valt wel mee maar daarna wordt het echt pittiger. Je maakt lange dagen, je zit soms wel 8 uur in de boeken, ze zijn streng."* (6/23) Maar deze mbo'ers hebben de overtuiging dat het wel haalbaar is (16). Zij voelen zich daarbij gesteund door de verhalen van andere pro-leerlingen die zelfs niveau 4 gehaald hebben. *"Het kan dus echt wel!"* Wat veelvuldig doorklinkt is de overtuiging dat als je iets wil, je er ook in kunt slagen (17).

Los van de vraag of het volgen van een mbo opleiding haalbaar is, geven de werkers aan dat het ook niet leuk is om door te leren op het mbo. *"School is saai."* (24) Dat wordt door een aantal mbo'ers beaamd. Het gaat dan om bol leerlingen (8). De bbl-leerlingen zien dat duidelijk anders, en dat heeft alles te maken met de veel grotere werkcomponent binnen een bbl opleiding (9). *"Binnen een mbo (bbl) opleiding kun je ook met serieuze machines werken."* (10)

Een duidelijke affectieve reactie van de werkers: *"Ik was echt gewoon klaar met school."* (26/35) *"Werk past beter bij me, kom ik meer tot mijn recht. Dan krijg ik ook de waardering. Als ik een mbo opleiding ga volgen en het gaat mis krijg ik geen waardering."* (36) *"Ik heb nu eenmaal moeite met leren. Een mbo-opleiding is voor mij te zwaar"* (28).

Een aantal mbo'ers geeft aan ook wel (groeps)druk ervaren te hebben om naar het mbo te gaan (13/14/27). *"Als leerlingen in de onderbouw hadden we het vaak over het ROC. Er wilden er heel veel naar het ROC."* Opvallend is ook dat de leerlingen, met name de meiden, er soms gezamenlijk voor kiezen om naar het ROC te willen gaan (15).

Tot slot komen nog een tweetal barrières ter sprake die ervoor kunnen zorgen dat leerlingen hun intentie niet om kunnen zetten in gedrag. Voor degenen die een mbo-opleiding willen volgen, kunnen de hogere eisen in het kader van focus op vakmanschap roet in het eten gooien. En degenen die direct aan het werk willen, worden momenteel geconfronteerd met een moeilijke arbeidsmarkt tengevolge van de economische crisis. Je kunt wel willen werken, maar als er geen werk is... Het kan zijn dat deze leerlingen er dan vervolgens toch voor kiezen een mbo-opleiding te gaan volgen.

De oud-leerlingen is ook de vraag voorgelegd hoe ze hun eigen keuze achteraf beoordelen. De meeste jongeren, zowel de werkers als de mbo'ers, geven aan geen spijt te hebben van hun keuze. *"We hebben geen spijt, wij werken al. Wij hebben ons geld."* aldus een van de werkers. Een enkele werker twijfelt: *"Maar als ik opnieuw zou mogen kiezen, zou ik wel naar het mbo1 gaan. Vroeger of later heb je die mbo-diploma toch nodig."* (red: deze jongen is overigens al wel drie

jaar continu aan het werk). Een van de werkers heeft toch nog ergens de gedachte dat hij met een mbo-diploma werk zou kunnen doen dat hij denkt nog leuker te vinden. Wat betreft het effect van hun keuze, lijkt de keuze om een mbo-opleiding te gaan volgen (om te gaan studeren) vooral veel met zelfbeeld/eigenwaarde van deze jongeren gedaan te hebben: *“Ik ben erg trots op wat ik nu bereikt heb. Nu maakt het me ook niet meer uit dat ik op het praktijkonderwijs gezeten heb.”* En: *“Ik voel me met m'n mbo-diploma wat zekerder.”*

De positieve attitude van de mbo'ers betekent niet dat ze vinden dat alle pro-leerlingen voor een mbo-opleiding zouden moeten willen kiezen. Op grond van de ervaring dat het met name vanaf 2 echt zwaar kan zijn, zien ze niet alle pro-leerlingen op het mbo slagen. *“Er zijn leerlingen met te weinig discipline, die ouwehoeren teveel, die redden het niet.”* *“Het verstandelijke niveau is minder belangrijk, het is met name de gedragsproblematiek die maakt of je wel of niet op het ROC slaagt.”* Omdat nagenoeg alle jongeren aangeven dat doorstromen naar het mbo niet voor alle leerlingen weggelegd is, is hen de volgende vraag voorgelegd: *Welke leerlingen doen er nu wel en niet goed aan om naar het mbo te gaan?* En: *Wat zou je de huidige leerlingen willen adviseren wanneer zij nadenken over wel of niet naar het mbo?* Allereerst de reacties van een aantal mbo'ers: *“Een keuze voor het ROC moet een bewuste en gemotiveerde keuze zijn. Je moet het echt willen en er echt voor gaan.”* *“Er zijn ook leerlingen die wel klaar zijn met school, die houden niet van leren, vinden het wel goed zo. Die moeten gewoon lekker gaan werken.”* De werkers beamen dit: *“Veel leerlingen roepen dat het ROC makkelijk is, ze onderschatten het. Denk er drie keer over na. Vind je het echt leuk om nog verder te leren?”* Behalve dat iemand echt gemotiveerd moet zijn, moet de motivatie ook de juiste zijn, aldus een van de oud-leerlingen. Volgens hem kiezen sommige leerlingen ervoor om naar het ROC te gaan puur uit een soort tegendraadsheid, tegen het negatieve advies van school in.

Ook is de oud-leerlingen nog gevraagd naar wat de *rol van school en de ouders in het bepalen van de route* zou kunnen/moeten zijn en of de oud-leerlingen nog aanbevelingen in deze voor de school hebben. Hier lopen de meningen wel behoorlijk uiteen, in het bijzonder op de vraag of de school in staat is om goed in te schatten of leerlingen het op het mbo gaan maken. De vraag die hier nog onder ligt is: Kent de school haar leerlingen goed? *“De school kent je goed. Ze hebben tegen me gezegd dat ik bepaald werk beter niet kon doen. Achteraf denk ik dat ze gelijk hadden.”* Versus: *“Ik wilde graag op pro z'n vorkheftruckcertificaat halen. Veel leraren zeiden dat ik dat niet kon. Van één mocht ik het proberen. En het is gelukt.”* *“De school zei dat ik het niet zou redden op het mbo. Kijk waar ik nu sta. Ik heb mbo 3 diploma.”* *“Je kent jezelf het beste.”* Een aantal leerlingen adviseert de school daarom vooral in gesprek te gaan met de leerlingen over hun toekomst en de leerlingen te helpen goed te doorgronden wat een keuze voor het mbo met zich meebrengt. *“Uiteindelijk moet de leerling daar zelf toe (kunnen) beslissen. Het is aan de school om goed te adviseren. Belangrijk aspect daarvan is de leerlingen een reëel beeld bij te brengen over het volgen van een mbo opleiding. Bijvoorbeeld door ze mbo studieboeken in te laten zien.”*

Over de rol van de ouders zijn de ideeën beperkt. De werkers geven aan zich hierin gesteund te hebben gevoeld door hun ouders. Zij hebben geen druk van hun ouders ervaren om naar het ROC te gaan. Ook de meeste mbo'ers voelen zich gesteund door hun ouders. Een enkele ouder steunt de kinderen hier actief in. Sommige ouders staan indifferent ten opzicht van de keuze van hun kind. Een enkele oud-leerling geeft aan wel door de ouders bevraagd te zijn op de motivatie. Ouders hebben daarbij gewezen op het risico *“dat als het niet lukt, loop je het risico dat je geld moet terugbetalen.”*

4 CONCLUSIES & BESCHOUWING

Hoe succesvol zijn de leerlingen in hun eerste jaren op de arbeidsmarkt in relatie tot hun uitstroombestemming?

Zo luidde de centrale vraag in dit onderzoek. Middels literatuurstudie, kwantitatief en kwalitatief onderzoek hebben we onderzocht hoe de arbeidsdeelname van oud-leerlingen zich verhoudt tot hun uitstroombestemming. De uitkomsten zijn in het vorige hoofdstuk besproken. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk trekken we conclusies. We vergelijken het succes op de arbeidsmarkt van de werkers, de bbl'ers en de bol'ers. In de tweede paragraaf volgt een beschouwing.

4.1 CONCLUSIES

UITSTROOMBESTEMMINGEN

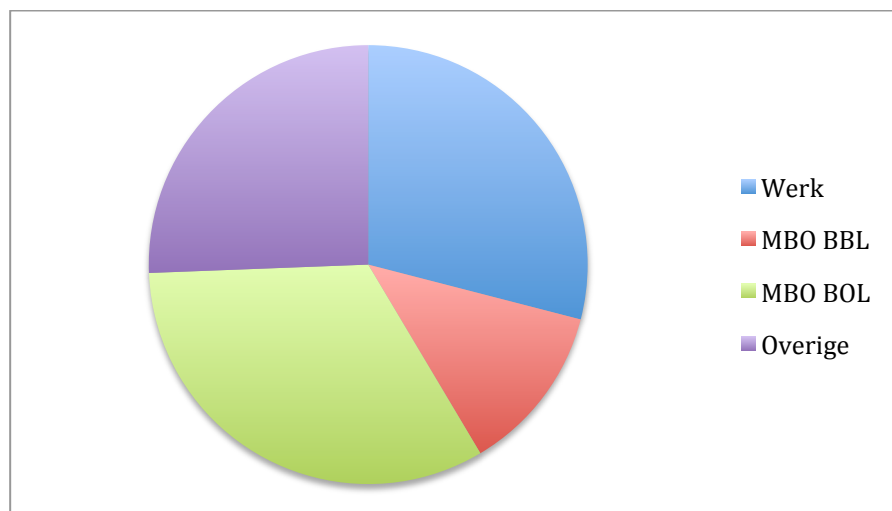


Fig. 8 Uitstroombestemmingen

De laatste jaren is een aanzienlijk deel (45%) van de leerlingen uit het praktijkonderwijs een mbo-opleiding gaan volgen. Verreweg de meeste leerlingen die uitstroonden naar het mbo, zijn een bol opleiding gaan volgen: drie op de vier. Een op de vier leerlingen combineerde werken en leren in een bbl-opleiding. Daarnaast is er een grote groep leerlingen direct aan het werk gegaan zonder een mbo opleiding te volgen.

Mannen gaan vaker dan vrouwen direct aan het werk, vrouwen volgen vaker dan mannen een mbo bol opleiding.

Van alle leerlingen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen (bbl of bol), zijn twee op de drie een niveau 1 opleiding gaan volgen, een op de drie een niveau 2 opleiding. Van degenen die een bol-opleiding zijn gaan volgen, stroomden verreweg de meesten (74%) in niveau 1 in, en van

degenen die een bbl-opleiding zijn gaan volgen, stroomde iets meer dan de helft (54%) in niveau 2 in.

In de interviews hebben we geprobeerd meer inzicht te verwerven in het waarom van deze uitstroombestemmingen: waarom zijn leerlingen direct aan het werk gegaan? Waarom zijn leerlingen een mbo-opleiding gaan volgen? Als analysekader voor de interviews hebben we de theorie van beredeneerd gedrag van Fishbein en Ajzen gebruikt. In deze theorie wordt gedrag verklaard vanuit de attitude, de sociale norm, het geloof in eigen kunnen en feitelijke en ervaren barrières. In de interviews zijn de oud-leerlingen op deze aspecten bevraagd. Dit heeft geresulteerd in de volgende twee verklaringenmodellen: één die verklaart hoe de leerlingen ertoe komen om direct te gaan werken (figuur 9) en één die verklaart hoe de leerlingen ertoe komen om een mbo-opleiding te gaan volgen (figuur 10).

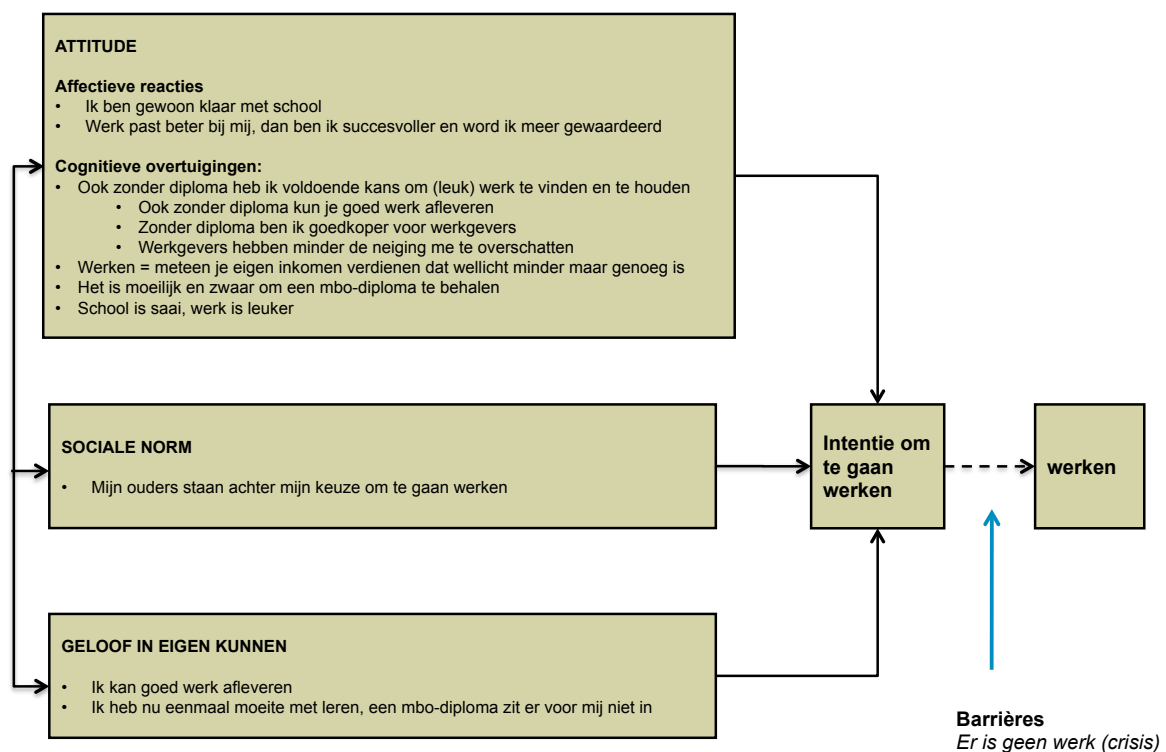


Fig. 9 Waarom direct aan het werk?

De leerlingen die direct aan het werk gaan, doen dit omdat ze denken dat ze meer tot hun recht komen in werk dan in de schoolbanken. Sommigen zijn helemaal klaar met school. Ook al denken ze wel dat een diploma meer kans op werk betekent, ze zien voldoende kans om ook zonder diploma (leuk) werk te vinden en te behouden. Deze jongeren zijn ervan overtuigd dat ze, ook zonder diploma, goed werk kunnen afleveren en dat werkgevers daar ook oog voor hebben. En zonder diploma instromen op de arbeidsmarkt heeft ook zo z'n voordelen: je bent voor werkgevers goedkoper en werkgevers zullen minder geneigd zijn je te overschatten. Verder lonkt het eigen inkomen, dat wellicht minder is dan met diploma, maar genoeg. Sommigen weten zich in hun keuze om direct aan het werk te gaan gesteund door hun omgeving. Tot slot heeft een deel de overtuiging dat als ze al een mbo-opleiding zouden willen volgen, ze niet in staat zijn om deze opleiding tot een goed einde te brengen.

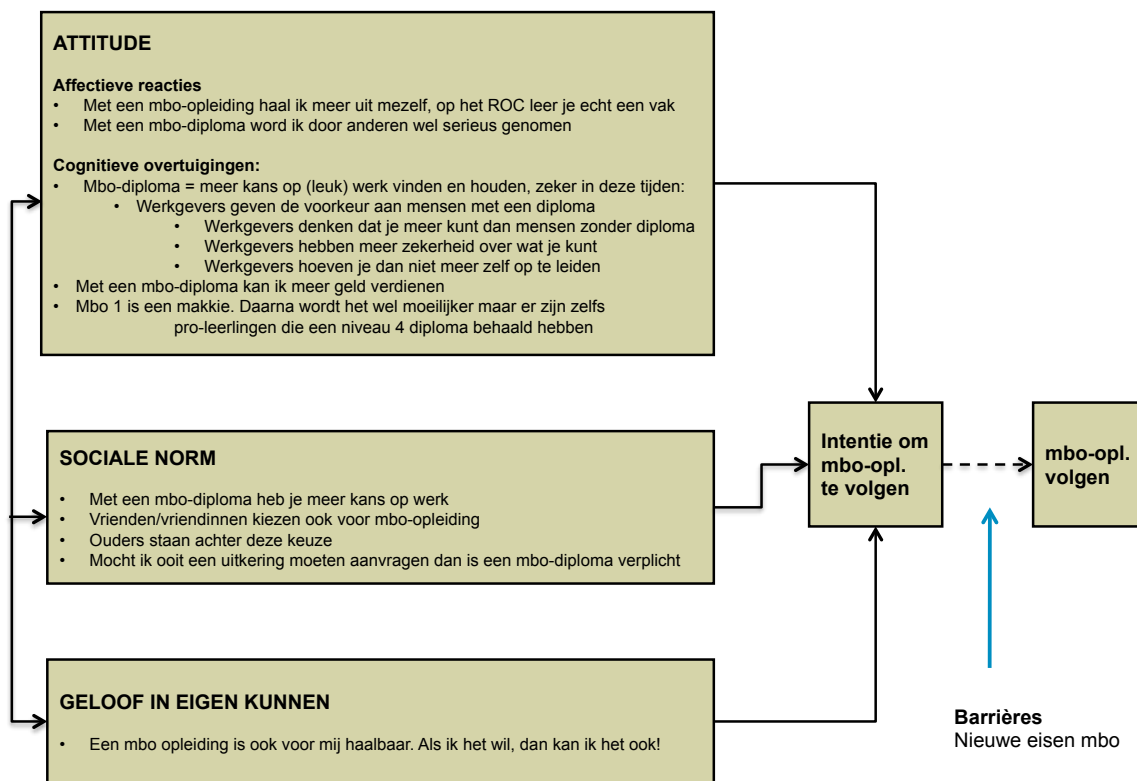


Fig. 10 Waarom een mbo-opleiding volgen?

Veel mbo'ers geven aan gedreven te zijn door de wens om meer uit zichzelf te halen, echt een vak te leren. En zo ook meer serieus genomen te worden. Deze jongeren, en hun omgeving, zijn ervan overtuigd dat een mbo-diploma, zeker in deze economisch ongunstige tijden, meer kans op (leuk) werk vinden én werk behouden betekent. Werkgevers geven, zo is hun overtuiging, de voorkeur aan mensen met een diploma; een diploma biedt werkgevers meer zekerheid over wat je kunt en werkgevers hoeven je dan zelf niet meer op te leiden. Niet onbelangrijk, met een mbo-diploma kun je ook meer geld verdienen. Veel mbo'ers weten zich in hun keuze voor het mbo gesteund door hun ouders. Dat ook de nodige vrienden en vriendinnen naar het mbo gaan, laat hen niet koud. Verder achten ze zichzelf ook in staat om een mbo-opleiding tot een goed einde te brengen. De beeldvorming is dat niveau 1 een makkie is. Daarna wordt het moeilijker maar iedereen kent wel iemand die een diploma op niveau 3 behaald heeft.

Voor de bbl'ers geldt dat zij zich herkennen in aspecten vanuit beide verklaringmodellen.

SUCCES IN MBO

Van alle praktijkonderwijs leerlingen die het mbo inmiddels verlaten hebben, heeft 66 procent een diploma behaald; 34 procent heeft het mbo zonder diploma verlaten. Daarmee doen deze studenten met een pro-achtergrond het niet veel beter of slechter dan de andere mbo-studenten. Bol'ers doen het wel beter dan bbl'ers.

Van alle leerlingen die een diploma behalen, behaalt iets meer dan de helft een diploma op niveau 2. Er is ook een zeker aantal leerlingen dat een diploma op niveau 3 behaalt, in casu 16 procent.

Ongeveer de helft van alle leerlingen die een mbo-opleiding is gaan volgen, heeft een startkwalificatie behaald. Daarmee doen de leerlingen uit deze regio het beter dan het landelijke beeld (30%).

Ten aanzien van de opleidingsduur, biedt het onderzoek geen gedegen inzicht. Wel is duidelijk dat een deel van de oud-leerlingen een flinke tijd op het mbo vertoeft.

SUCCES IN WERK

Overall constateren we dat de arbeidsdeelname van de oud-leerlingen afneemt naarmate het langer geleden is dat ze de pro of mbo verlaten hebben. Meer leerlingen komen zonder werk te zitten. Wel zien we dat diegenen die aan het werk zijn, steeds vaker een grote baan hebben.

Dan de vraag waar het ons om te doen was en is: welke leerlingen zijn het meest succesvol op de arbeidsmarkt? We vergelijken het succes op de arbeidsmarkt van de werkers en de mbo'ers, waarbij we ook onderscheid maken naar leerweg, wel/geen diploma en hoogst behaald diploma.

Voordat we hamvraag kunnen beantwoorden, dienen we eerst vast te stellen welke percentages we met elkaar mogen vergelijken. Hieronder hebben we voor beide groepen (de werkers en de mbo'ers) schematisch de verschillende meetmomenten weergegeven. We onderscheiden positie 1 (P1), positie 2 (P2) en positie 3 (P3). Om het nog inzichtelijker te maken, hebben we als voorbeeld een leerling genomen die aan het eind van het schooljaar 2010-2011 uitgestroomd is, zeg in juni 2011. Tussen haakjes staan de meetmomenten voor deze leerling.

	Werkers	MBO'ers
P1 – “eerste jaar na verlaten pro of mbo” (uitstroombestemming)	X (okt-dec 2011)	X (okt-dec 2011)
P2 – “tweede jaar na verlaten pro of mbo”	X (okt-dec 2012)	
P3 – “derde jaar na verlaten pro of mbo”	X (okt-dec 2013)	X (okt-dec 2013)

Tabel 26 Meetmomenten

Ten aanzien van de eerste positie, de uitstroombestemming, is het niet zinvol het succes in werk te vergelijken. Immers, van de groep met uitstroombestemming werk is op grond van de opzet van dit onderzoek de arbeidsdeelname in het eerste jaar per definitie 100 procent. Ten aanzien van de tweede positie hebben we alleen cijfers met betrekking tot de eerste groep, degenen die direct aan het werk gegaan zijn. Ten aanzien van de tweede positie kunnen we dus geen vergelijking maken. Wel mogelijk en zinvol is de vergelijking van beide groepen op positie 3, in het derde jaar na het verlaten van het pro dan wel mbo. Bij het beantwoorden van de vraag welke groep de meeste kans op werk heeft, vergelijken we dan ook deze derde positie.

Uitstroombestemming	P3 - Werk
Werk	64-77% ³¹
MBO BBL & BOL	42%
MBO BBL	41%
MBO BOL	43%

Tabel 27 Percentage leerlingen dat drie jaar na het verlaten van het pro dan wel mbo een betaalde baan heeft

Voor het succes op de arbeidsmarkt maakt het zeker uit wat de uitstroombestemming is van de leerling. **De oud-leerlingen die na het verlaten van het praktijkonderwijs aan het werk gegaan zijn, zonder een mbo opleiding te volgen, doen het beduidend beter dan degenen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen.** Van de werkers heeft het merendeel een betaalde baan (64-77%), bij de mbo'ers heeft minder dan de helft een betaalde baan (42%) (tabel 27). Verbijzonderen we naar leerweg, naar wel/geen diploma en naar hoogst behaalde diploma dan blijft de conclusie dat de werkers het telkens beter doen dan welke groep mbo'ers ook.

	P3 – kleine baan	P3 – grote baan
Werkers	38%	62%
MBO'ers	44%	56%

Tabel 28 – Percentage kleine /grote baan derde jaar na uitstroom pro dan wel mbo

Niet alleen hebben de werkers vaker betaald werk, ook hebben zij vaker een grote baan. Van degenen die direct aan het werk gegaan zijn, had drie jaar later 62 procent een grote baan tegenover 56 procent bij de mbo'ers (tabel 28).

Dat het merendeel van de werkers in het derde jaar na uitstroom een betaalde baan heeft, wil niet zeggen dat ze die eerste drie jaren continu aan het werk geweest zijn. Het beeld dat uit de interviews naar voren komt is dat het merendeel niet meer bij zijn of haar eerste werkgever (veelal het oude stageadres) werkt. Gemiddeld zijn ze elke 1,8 jaar van baan veranderd. Ook landelijk onderzoek wijst uit dat de leerlingen niet continu aan het werk geweest zijn: een op de drie is op een of meerdere momenten niet aan het werk geweest. Oftewel, een op de drie is niet in staat geweest om zijn of haar werk te behouden.

Binnen de groep mbo's doen bol'ers en bbl'ers het ongeveer even goed op de arbeidsmarkt (of slecht al naar gelang u wilt). Wel is het zo dat bbl'ers in het eerste jaar na het verlaten van het mbo beduidend vaker werk hebben dan bol'ers (67% om 44%), waarschijnlijk omdat bbl'ers in tegenstelling tot bol'ers kunnen terugvallen op hun leerwerkplek. In het derde jaar na het verlaten van het mbo is de arbeidsmarktpositie van bbl'ers echter flink verslechterd, en scoren ze zelfs iets slechter dan de bol'ers (41% om 43%). De hypothese dat een keuze voor bbl meer kans op werk betekent dan een keuze voor bol, houdt dan geen stand. Dat bbl'ers al een arbeidsovereenkomst hebben waar ze op terug kunnen vallen blijkt dan van betrekkelijke waarde: uit de interviews komt naar voren dat veel praktijkonderwijs leerlingen al vrij vlot niet meer bij hun eerste werkgever werken. Wel is het zo dat bbl'ers vaker een grote baan hebben dan bol'ers; in zowel het eerste jaar als in het derde jaar na het verlaten van het mbo hebben bol'ers overwegend een kleine baan en bbl'ers overwegend een grote baan.

³¹ Zoals toegelicht in paragraaf 3.2.2 is van de werkers in het derde jaar na uitstroom minimaal 64 procent aan het werk en maximaal 77 procent. Deze bandbreedte heeft te maken met het feit dat 13 procent een mbo-opleiding begonnen is, en we vanwege onthulling niet weten hoe de verdeling naar leerweg is. Aannemelijk is dat een deel van de leerlingen die alsnog een mbo-opleiding zijn gaan doen, gekozen heeft voor een bbl-opleiding naast het bestaande werk. Stel als al deze leerlingen een bbl zouden volgen, dan is het percentage werkers 77 procent.

Opvallend is de conclusie dat, in het derde jaar na uitstroom, de mbo'ers met een diploma niet succesvoller zijn op de arbeidsmarkt dan de mbo'ers zonder diploma, én dat mbo'ers met een hoger diploma niet succesvoller zijn dan mbo'ers met een lager diploma. Een diploma, en ook een hoger diploma, biedt dus niet meer kans op succes!

Arbeidsperspectief in beeld

Niet eerder heeft onderzoek een dergelijk scherp en betrouwbaar zicht geboden op de arbeidsdeelname van praktijkonderwijs leerlingen na het verlaten van de pro-school en in het bijzonder na het verlaten van het mbo. Dat is winst. Niet alleen voor de scholen die opdracht gaven tot het onderzoek, maar voor het praktijkonderwijs in z'n totaliteit.

Onderzoeksvraag blijft actueel

Het beantwoorden van de onderzoeksvragen bleek niet eenvoudig. Het verzamelen van voldoende en betrouwbaar cijfermateriaal heeft veel inspanning en tijd gevergd. In de tussentijd heeft de wereld niet stil gestaan. Een belangrijke ontwikkeling in dit verband zijn de plannen in het kader van Focus op vakmanschap. De beoogde invoering van taal en rekenen op niveau 2F als instroomeis voor mbo niveau 2, leidt bij nogal wat betrokkenen uit het praktijkonderwijs tot de overtuiging dat de deur naar het mbo (nagenoeg) dicht gaat voor praktijkonderwijs leerlingen. Weinig praktijkonderwijs leerlingen worden in staat geacht aan deze eis te kunnen voldoen. Dat roept de vraag op of de uitkomsten van dit onderzoek er nog wel toe doen. Is het zinvol na te denken over de vraag of het volgen van een mbo-opleiding een kansrijke route naar werk is, als het volgen van een mbo-opleiding straks überhaupt niet meer tot de mogelijkheden behoort? De soep lijkt echter niet zo heet gegeten te worden. In de Kamerbrief inzake kwetsbare jongeren³² bespreekt de minister van OCW het voornemen om binnen de entreeopleiding een vakdiploma (diploma zonder doorstroomrecht) in te voeren voor die leerlingen die wel aan alle beroepskwalificaties voldoen, maar niet in staat zijn te voldoen aan de taal en rekenen eisen. Ook wordt ten aanzien van rekenen gesproken over een aangepaste toets 2A die wel degelijk recht op doorstroom naar niveau 2 geeft. Een ook binnen de niveau 2 opleiding komt, althans dat is het voornemen, een vakdiploma. De vraag of het volgen van een mbo-opleiding de kansen van praktijkonderwijs leerlingen op werk vergroot, blijft dan ook actueel.

Stevige uitkomst – Mbo niet zaligmakend

De uitkomsten van dit onderzoek zijn even helder als stevig: de leerlingen die direct aan het werk gegaan zijn, zijn beduidend succesvoller op de arbeidsmarkt dan degenen die een mbo-opleiding zijn gaan volgen (bol of bbl). Niet alleen hebben de werkers vaker betaald werk, ook hebben zij vaker een grote baan dan de mbo'ers. Het is niet, wat vaak gedacht wordt, dat deze laatste leerlingen massaal op het mbo uitvallen, bijvoorbeeld omdat de ROC's te grootschalig zouden zijn. Leerlingen uit het praktijkonderwijs presteren op het mbo niet slechter dan andere mbo'ers. Sterker nog, uit dit onderzoek komt een beeld naar voren dat ze op het mbo juist succesvoller zijn dan menigeen denkt. Dat blijkt echter geen garantie voor succes op de arbeidsmarkt. Integendeel. Een mogelijke verklaring is dat de leerlingen die het mbo verlaten (met of zonder) diploma niet of nauwelijks ondersteund worden bij het vinden van werk. Dit in tegenstelling tot de leerlingen die vanuit het praktijkonderwijs direct aan het werk gaan. Heel opvallend is de constatering dat mbo'ers met een diploma niet succesvoller op de arbeidsmarkt zijn dan mbo'ers zonder diploma, én dat mbo'ers met een hoger diploma niet succesvoller zijn dan mbo'ers met een lager diploma. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de leerlingen, zeker de stapelaars, relatief oud zijn wanneer ze het mbo verlaten en daarmee voor werkgevers mogelijk minder interessant.

Wat geldt voor de groep, geldt niet automatisch voor elk individu

De overtuiging dat een mbo-diploma meer kans op werk biedt is diep geworteld in onze samenleving. Ook in de interviews met de oud-leerlingen kwam het weer duidelijk naar voren:

³² Kamerbrief *Extra kansen creëren voor jongeren in een kwetsbare positie*, Ministerie OCW, 12 december 2014.

“Met een mbo-diploma word je sneller aangenomen.” “De mensen zonder diploma vliegen er als eerste uit.” “Zonder een mbo-diploma kom je niet aan het werk.” Het onderzoek laat er echter geen misverstand over bestaan dat het mbo voor deze leerlingen niet zaligmakend is als het gaat om de kans op werk. Bij veel van de praktijkonderwijs leerlingen doen we er goed aan hen direct naar werk toe te leiden. Op grond van de uitkomsten van het onderzoek mag echter niet zonder meer geconcludeerd worden dat alle pro-leerlingen er beter aan doen om direct aan het werk te gaan in plaats van een mbo-opleiding te volgen. Wat geldt voor de groep als geheel, geldt niet automatisch voor elk individu. Daar waar jongeren het in zich hebben om door te leren, moeten we dat zeker stimuleren. Kwalificatie moet echter geen doel op zich zijn, maar te allen tijde bijdragen aan de kans op werk in de toekomst. Want het gaat uiteindelijk om arbeidsdeelname en het vinden van een identiteit daarin.

Werken en leren

Ten aanzien van de leerlingen die kunnen en willen doorleren, is er vanuit het veld een duidelijke voorkeur voor de combinatie van werken en leren. De ervaring leert dat werk deze jongeren de structuur biedt waarin ze vaak goed gedijen. Opvallend is echter dat ook de bbl leerlingen in het onderzoek na drie jaar minder succesvol waren op de arbeidsmarkt dan de leerlingen die geen mbo opleiding zijn gaan volgen. Nagedacht wordt over andere vormen van werken en leren dan de huidige bbl. Daarvoor is het nodig eerst beter te weten wat nu precies maakt dat de pro-leerlingen in de huidige bbl minder succesvol zijn.

Mbo blijft serieuze optie

Dat er nagedacht wordt over alternatieven voor het mbo is een goede zaak, maar tegelijkertijd zou ook gewerkt moeten worden aan het verbeteren van de arbeidsmarktperspectieven van leerlingen die wel een mbo-opleiding willen gaan volgen. Het mbo neemt een prominente plaats in het Nederlandse onderwijssysteem in en zou ook – een deel van – deze jongeren perspectief moeten bieden. Nodig is te onderzoeken welke praktijkonderwijs leerlingen er wel baat bij hebben om een mbo-opleiding te volgen, en hoe deze leerlingen vervolgens ook meer kans op werk geboden kan worden. Daarbij dient de aandacht niet alleen uit te gaan naar de pro-leerlingen in de entreeopleiding, maar ook naar de praktijkonderwijs leerlingen in niveaus 2 en 3. In het kader van de Participatiewet en Focus op vakmanschap wordt momenteel op veel plekken in het land door gemeenten en mbo-instellingen gesproken over de ondersteuning bij het vinden van werk van leerlingen die het mbo verlaten. Op een aantal plekken zien we ook scholen voor praktijkonderwijs in deze gesprekken participeren.

Niet één oplossing

Praktijkonderwijs leerlingen meer perspectief op werk bieden, vraagt een meer sporen aanpak. Met dat dit onderzoek laat zien dat het mbo niet zaligmakend is, maakt het hopelijk de weg vrij voor een minder dogmatische en meer realistische dialoog over welke route voor welke leerlingen de meeste kans op werk biedt.

Advisering leerlingen en ouders

De aantrekkingskracht van het mbo op praktijkonderwijsleerlingen is groot. Niet alleen hebben de leerlingen en hun ouders vaak de overtuiging dat een mbo-diploma de grootste kans op werk/wensberoepen biedt, ook brengt een mbo-diploma deze jongeren de erkenning waar zij zo'n behoefte aan hebben. Die attitude, bij de jongeren en hun ouders, zal niet zomaar veranderen. En de entreeopleiding blijft drempelloos. Maar met de inzichten vanuit dit onderzoek heeft de school meer in handen om haar leerlingen en de ouders goed te adviseren en te ondersteunen op de weg naar werk. De verklaringsmodellen zoals in dit onderzoek gepresenteerd kunnen mentoren helpen in de gesprekken met de jongeren en de ouders. Het kwalitatieve onderzoek heeft bloot gelegd welke gedachten en gevoelens er bij de leerlingen en ouders (kunnen) spelen ten aanzien van het vervolg. Kunst is in deze gesprekken deze gedachten en gevoelens naar boven te halen, deze serieus te nemen en deze waar nodig te beïnvloeden.

Loopbaan in beeld

De uitkomsten van het onderzoek maken duidelijk hoe nuttig het kan zijn meer te weten over hoe het deze leerlingen na het verlaten van het praktijkonderwijs vergaat. Overigens heeft niet alleen het praktijkonderwijs belang bij deze informatie. In het kader van de Participatiewet kan deze informatie ook voor gemeenten waardevol zijn. Mogelijk kan op grond van wederzijdse belangen gezamenlijk een extra impuls gegeven worden aan het volgen en ondersteunen van de leerlingen na het verlaten van het praktijkonderwijs.

Vervolgonderzoek

Het onderzoek roept ook nieuwe vragen op. Teneinde deze jongeren meer perspectief op werk te bieden, zouden we beter moeten weten waarom de leerlingen die een mbo-opleiding gaan volgen minder succesvol zijn op de arbeidsmarkt. Het is niet dat ze het niet goed doen op het mbo, dit onderzoek is daar duidelijk over. Andere verklaringen die genoemd zijn, zijn het gebrek aan ondersteuning bij het vinden van werk en het feit dat veel leerlingen alweer een flink aantal jaren ouder zijn wanneer ze het mbo verlaten. In hoeverre deze zaken inderdaad het gebrek aan succes verklaren, of dat er nog andere factoren een rol spelen, zou ten behoeve van een adequate aanpak verder onderzocht moeten worden.

I LITERATUURVERANTWOORDING

1. Duinkerken, G., Wesdorp, P., Woude, S.L. van der (2009), *Tussen nieuw denken en nieuw doen, Verkenning attitudes rond de Wajong*, Zoetermeer: What Works.
2. Heijns, D.M.S. (2013), *Uitstroommonitor praktijkonderwijs 2011-2012, Rapportage van de uitstroommeting 2011/2012 en de volgmetingen in het najaar van 2012*, Rotterdam: Actis Onderzoek.
3. Koopman, P., Derriks, M., Voncken, E. (2011), *Pro-Loopbanen Vervolgd, Schoolloopbanen van leerlingen met een beschikking Praktijkonderwijs 2005/06 – 2009/10*, Amsterdam: Kohnstamm Instituut, Rotterdam: Actis.
4. Koopman, P., Voncken, E., *Presentatie Pro-Loopbanen na 7 jaar*.
5. MBO-Raad (2012), *Benchmark middelbaar beroepsonderwijs 2011*.
6. Platform Praktijkonderwijs (2013), *Uitstroommonitor praktijkonderwijs 2012-2013, Samenvatting van de monitor 2012-2013 en de volgmodules van najaar 2013*, Rotterdam: Actis Onderzoek.
7. Woude, S.L. van der (2012), *Jongeren met een beperking: van onderwijs naar arbeidsmarkt in Rijnmond/Drechtsteden, Praktijkvoorbeelden van hoe het (niet) lukt en wat ieders rol daarin kan zijn*. UWV: Rotterdam.
8. Woude, S.L. (2012), *Liever Werken, Diploma biedt niet altijd beste kans op duurzame arbeid, Sociaal Bestek*, juni/juli, 20-22.

II CBS MICRODATABESTANDEN

De volgende microdatabestanden van CBS zijn geraadpleegd:

- Leerlingen Voortgezet Onderwijs, schooljaren 2005/2006, 2006/2007, 2007/2008, 2008/2009, 2009/2010, 2010/2011, 2011/12, 2012/13.
- Deelnemers Middelbaar Beroepsonderwijs, schooljaren 2006/2007, 2007/2008, 2008/2009, 2009/2010, 2010/2011, 2011/12, 2012/13.
- Examenbestanden Voortgezet Onderwijs, schooljaren 2008/2009, 2009/2010, 2010/11, 2011/12.
- Geslaagden Middelbaar Beroepsonderwijs, schooljaren 2008/2009, 2009/2010, 2010/11, 2011/12
- Voornaamste InkomstenBron VIB, kalenderjaren 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012.
- Microdatabestanden betreffende jaarbedragen van personen met een studiebeurs, kalenderjaren 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012.
- Microdatabestanden betreffende de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, kalenderjaren 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012.
- Microdatabestanden betreffende kwalitatieve gegevens van banen, kalenderjaren 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012.

De onderwijsgegevens zijn afkomstig van DUO, de inkomensgegevens van de Belastingdienst en de uitkeringsgegevens van UWV.